

Seres Attila – Dömötörfi Tibor

Magyar iskolakérdés Brailában a két világháború között*

Bevezetés

A hazai történetírás már felfigyelt a Magyarországról, és különösen a – magyar állam keleti-délkeleti perifériájának számító, visszamaradott gazdasági struktúrákkal rendelkező, ugyanakkor Romániával közvetlenül határos, a román fővároshoz és a nagyobb román ipari centrumokhoz földrajzilag közelebb fekvő – Székelyföldről a *regáti területekre* irányuló kivándorlás jelenségére a román egységállam 19. század második felében megvalósuló megalakulásától az első világháború kitöréséig.¹ A történeti kutatások nemcsak ennek a folyamatnak a méreteit és szociális mozgatórugóit igyekeznek feltérképezni, hanem a királyi Romániában letelepedő magyarság jogi státusával, anyaországi kapcsolatrendszerével, továbbá a nemzeti, társadalmi, kulturális és felekezeti önszerveződésével összefüggő problémákra is reflektálnak.²

* A tanulmány elkészítését az OTKA támogatta a PD 72265. sz. projekt keretén belül.

1 Itt és a későbbiekben a „Regát” tájnév alatt az 1919 előtti román egységállam történelmi Moldva nélküli földrajzi régióit értjük, azaz Olténia, Munténia, Dobrudzsa és a Duna-mellék egészét, azt az iparosodó vagy kereskedelmi szempontból frekventált településterületet, amely a legnagyobb vonzerőt gyakorolta az Erdélyből kivándorlókra.

2 A legújabb hazai történeti irodalomban mindenekelőtt Makkai Béla szakmunkáit kell megemlítenünk. A teljesség igénye nélkül csak a regáti magyar katolikusságot is érintő főbb tanulmányaira utalnánk. Lásd Makkai Béla: *Magyarsággondozás Galațin (1901–1920)*. In *Hagyomány, közösség, művelődés. Tanulmányok a hatvanéves Kósa László tiszteletére*. Books in Print Kiadó, Budapest, 2002, 492–504.; Makkai Béla: *A kivándorolt magyarság anyaországi támogatása a 20. század elején – Ploiești példáján*. *Századok*, 2002. 1. sz. 3–29. Lásd még: *Magyar élet a régi Bukarestben. Levelestár a XIX. század második feléből*. Bevezető tanulmánnyal ellátta, és jegyzetekkel közzé-

Hasonló migrációs folyamatok zajlottak le az első világháború után román fennhatóság alá kerülő magyar kisebbségi tömegek körében, amelyek intenzitása – megítélésünk szerint – a korábbiakhoz képest nemhogy gyengült, hanem inkább erősödött, részben annak köszönhetően, hogy a felduzzasztott területű Nagy-Romániában eltűntek az államhatárok Erdély és a hagyományos migrációs célterületnek számító regáti régiók között. A két világháború között a munténiai és Duna-melléki nagyvárosokba kirajzó magyar népi elemet akár a romániai magyarság erdélyi etnikai törzsterületének nyúlványaként vagy a magyar etnikai határok kitolódásaként is lehetett értelmezni, valójában azonban ezt a diaszpórát a látványos felmorzsolódása és az idegen környezetben őt érő számos akkulturációs hatás miatt inkább a teljes magyar entitás súlyos etnikai-demográfiai vérvesztéseként kellett elkönyvelni.³ Nem lehetett ezért véletlen, hogy a magyarság elvándorlásának problémája folyamatosan jelen volt az asszimilációs trendekre rendkívül érzékenyen reflektáló korabeli erdélyi magyar közvélemény társadalmi és politikai diskurzusában, hiszen ezt a jelenséget a kisebbségi jövőkép szempontjából akár egyfajta sorsszimbólumként is interpretálni lehetett. A nagyvárosi magyar kolóniák belső közösségi fejlődéstörténetére vonatkozó ismereteink mégis aránylag szerénynek mondhatók, még úgy is, ha azokat a regáti magyarság dualizmuskori történetének tudományos feldolgozottságával vetjük össze.

Tanulmányunkban a dualizmus korában alapított, de az első világháború után a magyar anyanyelvű oktatási hálózatból kikerült brailai magyar katolikus iskola, illetve az annak helyet adó épület sorsát kívánjuk megvizsgálni. Azért esett a választásunk erre a konkrét kérdéskörre, mert ennek rekonstruálása révén rá tudunk világítani arra a nem érdektelen kisebbségtörténeti mozzanatra, hogy a Kárpátokon túli magyarság léthelyzete és az abból fakadó problémák megoldása a magyar kisebbségvédelem megsokszorozódó feladatai ellenére a trianoni békeszerződés után is a magyar külpolitika látókörében maradt. A brailai iskolaügy betekintést enged a magyar–román bilaterális államközi kapcsolatok alkufolyamataiba, s mivel egyes romániai latin és görög rítusú egyházmegyék, szerzetesrendek, illetve magyarországi felekezeti társadalmi szervezetek érintettsége révén a Vatikánig is eljutott, a nemzetközi diplomáciai porondon is felszínre került. Sőt, mint látni fogjuk, továbbgyűrűzve a bukaresti katolikus magyarság anyanyelvű

teszi: Kovách Géza. *Encyclopaedia Transylvanica. Források és tanulmányok*. ELTE BTK Román Filológiai Tanszék, Budapest, 1996, 7–35.

3 Rónai András: Erdély népességi viszonyai. *Magyar Kisebbség*, 2002. 4. sz. 125–126.
Vita Sándor: Tallózás az 1930. évi román népszámlálás kötetiben. *Ibid.* 145–146.

felekezeti gondozását is közvetve befolyásolhatta. Az eset rekonstruálásához magyar diplomáciai forrásokat vettünk alapul. Hosszas bukaresti kutatásaink során, sajnos, sem a Román Nemzeti Levéltárban, sem a Román Külügyminisztérium Levéltárában nem találtuk meg ennek a soktényezős és szerteágazó kérdéskörnek a parallel román forrásanyagát. A rendelkezésünkre álló magyar forráskör kiegészítése és ezzel együtt a román kormányzati és egyházi tényezők szempontjainak még mélyrehatóbb elemzése, és így megbízhatóbb bemutatása, a közeljövőben minden bizonnyal a Bukaresti Katolikus Érsekség Levéltárában lévő iratbázis feldolgozásával válik majd lehetővé.

A Szent László Társulat és a brailai katolikus magyarság megszervezése a dualizmus korában

A bukaresti katolikus érsekség egyik első egyháztörténésze, Julius Hering által a brailai hitélet kezdeteit feltáró leírás alapján világosan arra tudunk következtetni, hogy a 19. században a felekezeti ellátás megszervezésében vezető szerepet játszottak az olykor az erdélyi egyházmegyéből érkező magyar származású lelkészek. A katolikus közösség az általa tárgyalt időszakon belül a századfordulón érte el a legnagyobb lélekszámot, a plébániai nyilvántartás szerint 1898-ban 3200 főre emelkedett. Ennek a létszámnak a felét az ő adatai szerint magyar nemzetiségűek tették ki.⁴ A szerző – a bukaresti katolikus érsekség archívumában őrzött kéziratos munkájában – részletesen kitért a felekezeti oktatás megteremtésére is. Eszerint a négyosztályos plébániai vegyes fiú- és lányiskola megnyitása is egy magyar lelkipásztor, Kis Lajos nevéhez kötődik az 1860-as évek legvégén. Kiderül továbbá, hogy már az 1870-es évektől Nagy Ádám tanító magyar nyelvet, 1888-tól, Knossala János plébános szolgálatának kezdetétől az önálló magyar iskola-épület létrehozásáig, a magyar ajkú plébánoshelyettesek magyar katekizmust is oktattak a gyerekeknek. Hering azt sem titkolta, hogy a magyar nyelven oktató pedagógust a szerény plébániai bevételek miatt alapvetően a budapesti Szent László Társulat javadalmazta.⁵

Noha a fentebbiekben idézett szakmunka szerzője sejtetni engedte, hogy Brailában egy idő után önálló épülettel bíró magyar iskolát is létrehoztak, nem említette meg, hogy ez pontosan melyik évben történt. Deszke Mihálynak, a helyi Római Katolikus Temetkezési Egylet vezetőjének egy

4 Julius Hering: Analele parohiei romano-catolice Brăila cu hramul „Adormirea Maicii Domnului”. In *Pro Memoria. Revistă de istorie ecleziastică*, nr. 6. (2007). 109.

5 *Ibid.* 104, 107–108.

jóval későbbi leveléből azonban megtudjuk, hogy az iskolaépületet 1912-ben adták át, s ekkor kezdte meg működését az önálló magyar tanintézmény. Azt állította, hogy az iskola létrehozásának teljes költségét, az épület helyéül szolgáló telek megvételét és az építkezési költségeket teljes egészében a Szent László Társulat fedezte, az építési tervek elkészítésével pedig egy budapesti mérnököt bíztak meg.⁶ Később úgy emlékezett vissza, hogy az építkezési költségek biztosításához építési anyagok, téglák és mész megvásárlásával, illetve pénzadományok révén a helyi magyar hívek is hozzájárultak.⁷ Az épület fontos szerepet játszott a helyi magyar közösség művelődési igényeinek kielégítésében, oktatási funkciója mellett egyúttal a magyar dalárda, az olvasókör és a temetkezési egyesület székhelyéül is szolgált, sőt, alkalmanként imaházként is funkcionált, a magyar ajkú lelképásztorok esténként ott tartották a különféle összejöveteleket és magyar nyelvű prédikációikat.⁸ Mivel az idegen állampolgárokat tömörítő oktatási, kulturális és társadalmi szervezetek akkoriban nem rendelkezettek nyilvánossági joggal Romániában, a Szent László Társulat mind a telek, mind az iskola tulajdonosául August Kuczkát, a bukaresti érsekség teológiai szemináriumának lengyel származású rektorát és az egyházmegye főtanfelügyelőjét jegyeztette be.⁹

Mielőtt az eseményeket a továbbiakban nyomon követnénk, érdemes néhány gondolat erejéig kitérni azok egyik főszereplőjének, a Szent László Társulatnak a történetére. A Szent László Társulat 1861-ben alakult meg Pesten katolikus egyházi jótékonyági szervezetként. Az élén mindig valamely katolikus egyházi főméltóság, érsek vagy püspök állt. A Társulat legfőbb célkitűzése a történelmi Magyarország határaival kelet és dél-kelet felől szomszédos területeken élő, a magyar etnikum Kárpát-medencei törzsterületéhez képest peremhelyzetben lévő magyar eredetű és tudatú katolikus népcsoportok anyanyelvű felekezeti gondozása, az etnikai különállásukat nagymértékben elősegítő nemzeti talajú egyházi és oktatási hálózat kiépítése és fejlesztése, illetve az ehhez szükséges segélyprogram koordinálása volt. A leginkább patronált közösségek sorába tartozott a 19. század második felétől, döntően gazdasági és szociális tényezők miatt, Erdélyből és a

6 Deszke Mihálynak, a brailai Római Katolikus Temetkezési Egyesület elnökének levele Shvoy Lajos székesfehérvári püspöknek. Braila, 1934. febr. 11. Magyar Országos Levéltár (MOL), P 1431, 17. d., 1. t., 9/1934. sz.

7 Deszke levele Krywald Ottónak, a Szent László Társulat ügyvezető alelnökének. Braila, 1934. nov. 5. MOL, P 1431, 17. d., 1. t., 150/1934. sz.

8 Deszke levele Krywaldnak. Braila, 1934. márc. 2. MOL, P 1431, 17. d., 1. t., 18/1934. sz.

9 Deszke levele Shvoynak. Braila, 1934. febr. 11. Op. loc.

Székelyföldről a román egységállam déli, dél-keleti területeire (Regát) vándorló, s a nagyobb városokban koncentrálódó magyar lakosság is.¹⁰

A dualizmus korában a Szent László Társulat alapozta meg a regáti magyar gyermekek magyarországi iskoláztatásának intézményes kereteit, létrehozta az ehhez szükséges ösztöndíjrendszert, amelyek segítségével az ott élő magyarok köréből egy, a közösségéhez kötődő saját plebejus értelmiségi réteget, papokat, tanítókat és iparosokat igyekezett kineveltetni. Hozzájárult a Románia nagyobb városaiba kiküldött, eredetileg magyar honosságú tanítók rendszeres javadalmazásához, az egyházi szertartáshoz szükséges kellékekkel, kegszerekkel (miseruhák, áldozati kelyhek), magyar nyelvű egyházi kiadványokkal (ima- és énekeskönyvek, katekizmusok) látta el a magyar közösségeket és lelki vezetőiket, illetve – legalább részben – fedezte egyházi építményeik (templomok, kápolnák) építési és felújítási költségeit is.

A Társulat igazán számottevő eredményeket az osztrák honosságú bukovinai székelység nemzeti gondozása mellett ekkoriban leginkább éppen a regáti városokba áramló, a magyar állampolgárságukat megtartó magyarok körében könyvelhetett el. Ennek viszonylagos sikerét az alapozhatta meg, hogy a román kormány engedélyezte a magyar nyelvű oktatást azon Romániában élő és dolgozó egyének gyermekei számára, akik nem mondtak le a magyar állampolgárságukról.¹¹ Az első világháború kitörésének évében a Társulat Bukarestben két óvodát, három elemi iskolát, továbbá néhány szakiskolát is fenntartott összesen 20 tanítóval. A vidéki városok közül – különböző időszakokban – nemcsak Brailában, hanem Craiovában és Ploiești-ben is működött egy-egy elemi iskola, de más városokban, így például Turnu Severinben, Pitești-ben, Târgovișteben, és Galacon is állomásozott a Társulat által fizetett tanító. A vidéki városokban oktató magyar tanerők összlétszáma meghaladta a háromtucatnyit is. Bukarestben 1915-ben adták át a részben a helyi hívek adományaiból, részben a Társulat ráfordításával felépített, a magyar közösség hitéletét szolgáló, s magyar papság vezetése alatt álló Szent Ilona templomot.¹²

Szükséges aláhúzni, hogy az egyesület a Regátban elért eredményeit, és ezen belül különösen az ottani magyar oktatási hálózat szubvenciójának rendszeresítését, nem kis mértékben a magyar állami szervek hozzájárulá-

10 Borovi József: *A szórványban élő magyar katolikusok lelkigondozásának története*. Szent István Társulat, Budapest, 2000, 15–18.

11 Erre részletesen lásd Szemes József: *A Szent László Társulat története 1861–1941*. Egyházmegyei Nyomda, Veszprém, 1942. 20–64.

12 Oberding József György: *A bukaresti magyarság egyházi, társadalmi és kulturális szervezete a világháború előtt és ma*. *Kisebbségvédelem*, 1939. 6. sz. 2.

sának és közreműködésének köszönhető. A segélykerete ugyanis az 1890-es évek első felére fokozatosan kimerült, s az évtized második felében a korábbiakhoz képest nagyságrendekkel szűkebb, már csak eseti jellegű finanszírozási lehetőségeket biztosított.¹³ Az általa létrehozott regáti magyar katolikus egyházi oktatási hálózat zökkenőmentes működését ezért a századfordulótól egy nagyrészt kormányzati pénzekből dotált segélyprogram, az 1902-ben meginduló ún. „romániai magyar akció” *katolikus ág* a tette lehetővé. A támogatás pénzügyi feltételeit jórészt kormányzati anyagi eszközökkel – mindenekelőtt a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium ún. „vallásalapjából” és a Miniszterelnökség akcióinak titkos keretét képező ún. „külföldi alapból” – teremtették meg, de a korábban a Társulat által kezelt kisebb alapítványi vagytonokat is a kultusztárca vette át és osztotta szét. A Társulat továbbította az érintetteknek a rendelkezésére bocsátott összegeket, amelyek tekintetében elszámolási kötelezettséggel tartozott a kormányzat felé. Ebben a mechanizmusban tehát a Társulat a Magyarország határain kívül letelepedett magyarok javára kialakított kormányzati támogatási rendszer *egyik társadalmi fedőszervévé* vált.¹⁴

Románia hadba lépése az első világháborúban súlyos hatást gyakorolt a nagyobb városokban rekedt regáti magyarok életviszonyaira és népi közösségi perspektíváira, még a pusztaság létük is veszélyben forgott: különféle retorziókkal, elüldözéssel, internálással, gazdasági javaik konfiskálásával sújtották őket.¹⁵ Mindezek következtében a világégés komoly zavarokat, majd végső soron törést okozott az egyesület és a Kárpátokon kívüli magyar népcsoportok közötti összeköttetési rendszerben: Romániában szétesett a ma-

13 Ebben nem kis szerepet játszott az, hogy ekkorra már megmutatkoztak a bukovinai székely néptörédek 1880-as és 1890-es években véghezvitt al-dunai és dél-erdélyi visszatelepítési kísérleteinek társadalompolitikai (földbirtok-politikai nehézségek, természetföldrajzi kihívások, etnikai konfliktushelyzetek kialakulásának veszélye) ellentmondásai, amit a magyar közvélemény részben kudarcként élt meg. Ennek hatására érezhetően csökkent a Társulat iránti társadalmi figyelem és érdeklődés, illetve ezzel együtt a javára irányuló adakozási kedv. Nem lehet ezért véletlen, hogy az egyesület vezetése az évtized második felében kénytelen volt a kormányzat anyagi segítségét kérni. A dotációs nehézségekre lásd Seres Attila: A magyarországi segélyezés szerepe a moldvai csángók egyházi oktatásában a XIX. század végén. *Székelyföld*, 2004. 6. sz. 98–104.

14 A támogatási szisztémára és elszámolási mechanizmusra részletesen lásd Makkai Béla: Magyarsággondozás Bukovinában. *Kisebbségkutatás*, 2000. 3. sz. 475–476.

15 August Kuczának, a bukaresti érsekség főtanfelügyelőjének beszámolója a magyar Miniszterelnökségnek. Bukarest, 1918. júl. 6. MOL, K 26, 1185. cs., XVIII. t., 3517/1918. sz.

gyar nyelvű felekezeti oktatás Társulat által korábban kiépített és működtetett infrastruktúrája, az egyesület és patronáltjai közötti kapcsolatok az első világháború befejezését követően hosszú ideig szüneteltek. Románia háborús szerepvállalása az Antant oldalán Magyarország ellen a brailai magyarok életére is rendkívül kedvezőtlen következményekkel járt: a helyi magyarság jelentős része elhagyta az országot, a katolikus plébánost és helyettesét, a már említett Knossala Jánost és a magyar közösség körében szintén nagy tiszteletnek örvendő Sebastian Hübert internálták. A magyar katolikus iskolába beiratkozott gyermekek létszáma az első háborús tanévben, 1914-1915-ben regisztrált 178 főről az utolsó háborús tanévre, tehát 1917-1918-ra 84 főre zuhant. 1918 őszén a román hatóságok bezáratták az iskolát, majd az épületet kisajátították és nacionalizálták.¹⁶

A magyar közösség lélekszáma Brailában a két világháború között

Az 1930. évi román népszámlálás adatai szerint az adatfelvétel időpontjában Brailában közel 1150 fő vallotta magát magyar nemzetiségűnek, ami százalékarányosan a város összlakosságának csupán 1,7 %-át tette ki. Mivel azonban a helyi magyarság lélekszámának megállapításával kapcsolatban ugyanazok a kérdések merülnek fel, mint a többi regáti nagyváros magyar ajkú népességének regisztrálásával kapcsolatban, egy különálló táblázatban felvonultatjuk az 50 ezer főnél nagyobb lakossággal rendelkező városok magyar etnikai szigeteire vonatkozó adatokat.

Magyar lakosság a Regát nagyvárosaiban az 1930. évi román népszámlálás szerint¹⁷

Város	Teljes lakosság	Magyar nemzetiségű (lélekszám)	Magyar nemzetiségű (százalék)	Magyar anyanyelvű (lélekszám)	Magyar anyanyelvű (százalék)
Bukarest	639 040	24 052	3,8	23 910	3,7
Galac	100 611	2155	2,1	1981	2,0
Ploiești	79 149	1591	2,0	1480	1,9
Braila	68 347	1149	1,7	1050	1,5
Konstanca	59 164	1142	1,9	1065	1,8
Craiova	63 215	1082	1,7	949	1,5

16 Julius Hering: i. m. 110, 113.

17 Saját szerkesztés a magyar nemzetiségű lakosok összlétszáma alapján csökkenő sorrendben. Forrás: *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930. Vol. 2. Neam, limba maternă, religie*. Publicat de Sabin Manuilă. București, 1938. XXXV, XXXVIII, LII-LIV, LXII, LXIV, LXXVIII-LXXIX. sz. tábl.

Ezt a statisztikát mindenképpen valamiféle viszonyítási alapnak kell tekintenünk, hiszen a királyi Romániában ez volt az első *általános* census, amit részben európai minták alapján hajtottak végre,¹⁸ ugyanakkor minden bizonnyal korántsem ad hű képet a regáti magyarság körében lejátszódó demográfiai folyamatokról, illetve a magyar etnikum migrációs affinitásairól. A magyar kortársak, statisztikusok és társadalomkutatók, illetve a terepen mozgó, az alsóbb társadalmi rétegekkel napi kontaktusban lévő, ezért a magyar közösségeket belülről leginkább megismerő katolikus és református lelkipásztorok egyaránt rámutattak, hogy a Kárpátokon túlra érkező magyar néptömeg pontos lélekszámát szinte lehetetlen statisztikai módszerekkel rögzíteni. A népszámlálás, amely egy állapotfelmérés, nem tükrözhetette a leginkább alkalmi munkából élő népességre, így az itt élő magyarságra is jellemző migrációs folyamatokat, a munkahelytől függő folyamatos földrajzi fluktuációt. Jávor Béla újságíró egyik bukaresti riportja kiválóan érzékeltette mindezt, kiderül ugyanis belőle, hogy még a népszámlálás előestéjén is nagyszámú csoportok érkeztek a Székelyföldről a bukaresti Északi pályaudvarra.¹⁹ Itt érdemes megjegyeznünk, hogy az 1929–1933 közötti nagy gazdasági világválság, amely Romániában is érezte a hatását, nyilván újabb országos munkaerőpiaci-mozgásokat indukált, tehát akár néhány év leforgása alatt is jelentős hangsúlyeltolódásokat eredményezhetett a népszámlálás Regátra vonatkozó nagyvárosi nemzetiségi adatszerkezetében.

A román állami statisztika mellett még három olyan adatközlés ismeretes előttünk, amely támpontot jelenthet a brailai magyarok lélekszámának megállapításához. Az első Hegyi Mózes, az 1936–1940 között a helyi református egyházközség élén álló lelkész, egyúttal a teljes magyar közösség nagy erudícióval rendelkező szervezője által kiszámított kataszter. Hegyi 1937-ben az általa összeállított *Végvár* című kötetben azt írta, hogy a parókiái nyilvántartásban 80 család szerepelt, amelyet családonként átlagosan négy fővel szorozott meg, s így következtette ki az egyházközség akkori 320 fős taglétszámát.²⁰ Sajnos azonban még a református egyházközségi regiszterek sem adnak biztos alapot a helyi magyar lakosság demográfiai súlyának megállapításához, mert amellett, hogy a felekezeten kívüli tagolt magyar közösségeken (katolikusok, reformátusok, evangélikusok) belül csak a

18 Varga E. Árpád: *Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből. Tanulmányok.* Püski, Budapest, 1998, 33.

19 Jávor Béla: Bukarestben is fekete volt a karácsony. *Keleti Újság*, 1930. dec. 29. 9.

20 Hegyi Mózes: *Végvár. A 75 éves brailai református egyházközség történetéből.* (A 75 éves jubileum alkalmából kiadja az egyházközség presbitériuma). Minerva Irodalmi és Nyomdai Müintézet, Kolozsvár, 1937, 90.

reformátusok felől viszonyítanak, önmagukban is sok hibalehetőséget hordoznak.²¹ Ehhez képest túlzónak látszik, bár az egyházközségi nyilvántartások hiányosságai miatt nem biztos, hogy ellentmondást tükröz a már említett Deszke Mihálynak, a helyi magyar közösség másik öntudatos szervezőjének és jóval régebbi tagjának nem sokkal korábban megfogalmazott állítása, mely szerint ő maga 800 magyar családot ismer a városban, amelyek közül 500 katolikus és 300 református.²² A harmadik adatunk Vécsey József Auréltól, a budapesti papi szeminárium teológiatanárától származik, aki az impériumváltás után az erdélyi egyházmegyéből telepedett át Magyarországra. Ő 1928-ban 4 ezer főre tette a brailai magyarság összlétszámát.²³ Ezt a számot az esetlegessége és egyelőre teljes ellenőrizhetlensége ellenére azért említjük meg, mint valamiféle viszonyítási pontot, mert Vécsey az áttelepedése után is megőrizte széleskörű erdélyi egyházi kapcsolatrendszerét, tehát közvetlenül informálódhatott a Romániában uralkodó viszonyokról, s a szívügyének tekintett belmisszió állásáról.

Noha a magyar becslésekhez képest a román népesség-összeírás hivatalos eredménye alulmúlta a várakozásokat, a regáti magyar elem gyors beolvadása mindenhol evidenciának számított. Az asszimilációs tendenciák fel erősödésében számos szociális, gazdasági, egzisztenciális és nemzeti léktani tényező is szerepet játszott. Így például a többségi társadalom szemszögéből ítélve „bevándorlónak” számító magyar tömeg alacsony szociális státusa, tehát a szegénysége, a képzetlensége, továbbá a kulturális elszigetelő

21 Nagy Sándor, aki 1925-től 1941-ig a bukaresti egyházközség vezető lelkésze volt, három alapvető okot sorolt fel. Először is a regáti reformátusok a legtöbb esetben még a letelepedésük után évekkel is Erdélyben fizették a kepéjüket (egyházi adójukat), hiszen szándékaik szerint csak ideiglenes jelleggel tartózkodtak a Kárpátokon túli területen, ezért régi gyülekezetük nem is engedte őket regisztráltatni a regáti egyházközségekben. Másodszer az egyházi anyakönyvvezetés születés, házasság vagy elhalálozás esetén a polgári anyakönyvi hivatalok tanúsítványai alapján történt, amelyek a magyar nemzetiségű személyek adatait sokszor hibásan vagy szándékosan torzítva tüntették fel, ezzel is a gyorsabb „beilleszkedésre”, esetleg a rítusváltásra készítve az egyes állampolgárokat. A harmadik ok az volt, hogy a Bukarestbe és más városokba költöző evangélikus magyarok önálló regáti egyházszervezet híján az egyetlen szervezett magyar protestáns egyházba, a reformátusba tagolódtak be. Nagy Sándor: *A regáti magyarság. Tanulmány a havasalföldi és moldvai szórványmagyarságról*. Sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: Sz. Nagy Csaba. Kalota Kiadó, Kolozsvár – Sopron, 2000, 119–125.

22 Deszke levele Krywaldnak. Braila, 1934. nov. 5. MOL, P 1431, 17. d., 1. t., 150/1934. sz.

23 Vécsey József Aurél beadványa a Szent László Társulat elnökségének. Hely nélkül, dátum nélkül. [Budapest, 1928. febr. 23. előtt]. MOL, P 1431, 17. d., 1. t., 1/1928. sz.

dése, a felekezeti megosztottsága, a munkahelyhez kötött, már említett kényszerű földrajzi mobilitása, és mindebből fakadóan gyökértelenségének érzete, egymásra utaltság-érzésének hiánya, illetve alkalmazkodási-megfelelési kényszere az etnikai olvasztótégellyé alakult román nagyvárosok új közegében.

A kortársak közül többen felhívták a figyelmet arra is, hogy az okiráltságbeli magyar diaszpóra két alapvető rétege, a társadalmilag valamelyest szervezettebb – igaz, az első világháború idején történt állami retorziók, internálások, gazdasági javak konfiskálása miatt jelentős részben repatriáló, így demográfiailag meggyengülő – dualizmuskori közösség és a két világhégés között a Regátba érkező szervezetlenebb csoportok között nem létezett generációs kapcsolat, s később sem alakult ki közöttük tudati, nemzetiségi vagy társadalmi értelemben vett kölcsönhatás.²⁴

E két etnikai réteg népi-nemzeti kilátásait tekintve alapvető különbségnek számít, hogy míg az Osztrák–Magyar Monarchia fennállása idején a Romániában munkát vállaló magyar entitás első generációjának meghatározó része megtartotta magyar honosságát, s ezért számot tarthatott az anyaállam nemzetközi diplomáciai és jogi pártfogására, addig a két világháború között a román állampolgárságú erdélyi magyarság átvándorlása a Kárpátokon túli ipari területekre és kikötővárosokba egy belső migrációs folyamat szerves részének számított, így Románia azt joggal a belügyének tekinthette. A két világháború közötti korszakban a nemzetközi államrendszer megváltozása, s ezzel együtt a Magyarország és Románia közötti erőviszonyok utóbbi javára történő eltolódása miatt magyar nemzeti szempontból a második migrációs hullám etnikai kohéziójának megőrzésére sokkal kedvezőtlenebb perspektívák nyílhattak, mint a dualizmus idején kivándorló magyar elem megszervezésére és megtartására.

Noha a romániai magyarság politikai egységszervezete, az Országos Magyar Párt tett lépéseket annak érdekében, hogy az Erdélyből Románia más vidékeire költöző magyar nemzetiségűek fölé védőernyőt vonjon, hiszen 1930. december 16-án létrehozta a fővárosi alapszervezetét,²⁵ a fentebb említett szociális tényezők és ezekkel együtt az alulról jövő tudatos társadalmi, gazdasági önszerveződés hiánya miatt hosszú távon a felülről vezérelt politikai színezetű szervezőmunka sem tudott volna beágyazódni. A magyarságot ezért leginkább a ténylegesen „harcis terepen” mozgó, jobb esetben a közösség szemében is tekintélynek örvendő helyi lelkipásztorok

24 Lásd pl. Paál Árpád: A bukaresti magyarság. *Keleti Újság*, 1930. dec. 22. 2.; Oberding József György: i. m. 7–8.; Nagy Sándor: i. m. 55–58.

25 Megmozdult Bukarest száztízezer magyarja. *Keleti Újság*, 1930. dec. 18. 3.

tudták megszólítani és valamiféle egységbe tömöríteni, döntően a felekezeti keretű szociális gondozás és művelődés kiterjesztésével. Nem lehetett talán véletlen az sem, hogy egyes helyeken az OMP-tagozatok exponensei a pap-ság köréből kerültek ki. Brailában például éppen Hegyi Mózes személyében fedezhetjük fel a párt helyi összekötőjét, legalább is a korabeli sajtóhírekből erre lehet következtetni.²⁶ A regáti magyar „lelkekért” folytatott nemzeti utóvédharcokban mind a református, mind a katolikus egyház kiemelt szerepet tulajdonított a magyar nyelvű egyházi liturgia és felekezeti oktatás rehabilitációjának, vagy a meglévő pozíciók megtartásának. Ebben a tekintetben válik stratégiai jelentőségűvé a magyar kormány számára is a magyar alapítású bukaresti és brailai katolikus felekezeti intézmények ügye.

A Szent László Társulat ingatlanvagyoná Romániában az első világháború után

A román hatóságok által 1918-ban lefoglalt regáti magyar tanintézmények nacionalizálását jogilag az 1923-ban meghozott ún. „kisajátítási törvény” szentesítette, amely a Romániával egykor ellenséges államok alattvalóinak tulajdonában román területen lévő ingó- és ingatlanvagyon likvidálásáról határozott.²⁷ Az egyoldalú lépésre a nemzetközi jogalapot a trianoni békeszerződés 232. cikkelye teremtette meg, amely kimondta, hogy a szövetséges hatalmak jogában áll azokat a javakat, jogokat és érdekeket felszámolni, amelyek a saját területükön a Magyar Királyság állampolgárainak vagy az ellenőrzésük alatt álló szervezeteknek a tulajdonában állnak. A passzus rendelkezett arról is, hogy a felszámolás az illető szövetséges állam törvényeinek megfelelően történik.²⁸ Ennek értelmében zár alá vették a Szent László Társulat romániai ingatlanait is, és kivették a kezéből a tulajdonosi jogok gyakorlását. Mivel a törvény értelmében meginduló likvidációs eljárás még évekig elhúzódott, a román pénzügyminisztérium csak 1926. április 9-én és 10-én mondta ki az egykor magyar tulajdonú ingatlanegyüttes elvételét a román háborús kárpótlási alap javára. A Szent László Társulat legnagyobb épületkomplexuma Bukarestben volt, itt a jogszabály érvényesí-

26 Hegyi 1943. nov. 11-én halt meg. A temetésén részt vettek a második bécsi döntés után a részben az OMP-ből reinkarnálódott Erdélyi Párt küldöttei is. Lásd *Református Szemle*, 1943. dec. 20. 593.

27 Lásd *Monitorul Oficial*, 1923. jún. 13. 1–3.

28 A trianoni békeszerződés 232. cikkelye Az 1921/XXIII. tc. vonatkozó cikkelyének szövegét lásd *Magyar törvénytár. 1921. évi törvénycikkek*. Jegyzetekkel ellátta: Dr. Térfy Gyula. Budapest, 1922. 276–280.

tése összesen mintegy 12 ezer m² területen elterülő három nagyobb épület-
tömb, illetve a hozzájuk tartozó telkek konfiskálásával járt együtt, amelyek
összértéke az 1920-as évek második felében elérte a 20 millió lejt.²⁹

Természetesen az intézkedések érintették az egyesület fővároson kívüli
ingatlanait is, giurgiui, târgoviștei, ploiești-i tanítói lakásokat, tantermeket,
illetve Brailában a Bălcescu u. 7. sz. alatti, két épületszárnyból álló iskola
épületét. Az objektumok többségét a román nemzeti oktatási célok érdeké-
ben hasznosították, például internátusokat rendeztek be azokban ortodox
fiatalok számára.³⁰

Azt, hogy az ingatlanok elvétele nemcsak anyagi tekintetben sértette a
magyar egyházi érdekeket, hanem a regáti magyarság szellemi utánpótlá-
sára is súlyos csapást mért, jól illusztrálja Raymund Netzhammer bukaresti
katolikus érsek egyik kimutatása a Szent László-iskolákba járó tanulók lét-
számáról. Az egyházi nyilvántartások alapján összeállított kimutatás az
1918. évi állapotokra hivatkozik. Nem lehet tudni pontosan, hogy a Romá-
nia központi hatalmaktól elszenvedett veresége, illetve a bukaresti béke-
egyezmény utáni viszonyokat tükrözi, amikor az elüldözött magyarok egy
része, s velük együtt a magyar iskolák tanári kara visszatérhetett Romániá-
ba, s néhány hónap erejéig regenerálhatta a „régii Bukarest” magyar hétköz-
napjait, vagy a Románia újbóli hadba lépése utáni helyzetet, amikor a ma-
gyarok ismét nemkívánatos elemekké váltak a Regátban. Tanulságos min-
denesetre, hogy a Társulat 7 különféle bukaresti oktatási egységében össze-
sen 927, a brailai Szent László-iskolában 84, Ploiești-ben 46, Târgoviște-ben
38, míg Giurgiuban 32 tanulót számoltak össze.³¹

Netzhammer, aki 1924-ig volt az egyházmegye főpásztora, német nyelv-
területen született, s sokáig ott szolgált, így minden bizonnyal az indíttatá-
sából fakadóan is nem táplált ellenszenvet a magyarokkal szemben. Emel-
lett pragmatikus szempontok is azt diktálták számára, hogy elejét vegye az
ellenséges érzületeknek. A viszonylag fiatal, csak 1881-ben megalakult egy-
házmegyéjét még a román tényezők is alapvetően „nemzetiségi egyházmeg-
yének” tekintették. Joggal, ugyanis abban a román ajkúak aránya teljesen

29 A Bukaresti Ítéletóktól végzése. Bukarest, 1927. nov. 2. MOL, P 1431, 29. d., 8. t., sz.
nélk.

30 Kimutatás a Romániában a háború után zár alá vett magyar egyházi ingatlanokról.
Villani Frigyes bukaresti követ jelentésének 2. sz. melléklete. Bukarest, 1928. febr. 1.
MOL, K 64, 95. cs., 1942/27. t., 115/1928. res. pol. sz.

31 Raymund Netzhammer feljegyzése G. G. Derussi román külügyminiszternek. Bu-
karest, 1922. jan. 10. Arhiva Ministerului Afacerilor de Externe (AMAE), fond
„Problema 16” (Școli și biserici străine în România), Vol. 21, Nr. 2761/1922.

elhanyagolható volt, a döntő etnikai elemét, mind a papság, mind a hívek körében, a nem államalkotó nemzetiségek képviselői, németek, magyarok és lengyelek tették ki. A mesterségesen generált etnikai konfliktusok nyilván akadályozták volna a még friss és kialakulatlan egyházi infrastruktúra fejlesztését, amelynek legnagyobb terhe 1905-től éppen Netzhammer vállára nehezedett.³² Mivel Várady Lipót Árpád, a Szent László Társulat akkori elnöke, a magyar diplomácia jóváhagyását is maga mögött tudva, a magyar nyelvűséget előtérbe helyező preferenciák ellenében hajlott arra, hogy átruházza az épületek tulajdonjogát a bukaresti érsekségre,³³ a német főpásztor regnálása idején az egyetemes katolikus egyház szempontjaira és az intézmények karitatív jellegére hivatkozva, a bukaresti érsekség reprezentánsai lépéseket tettek a kormányzatnál az elkobzás visszavonása érdekében. Az érsek az eseményeket napi pontossággal visszaidéző naplójában minden esetben utal arra, amikor az illetékes kormánytényezőkkel, olykor magával a kormányfővel folytatott személyes konzultációin felvetette ezt a kérdést, s többször is bővebb emlékeket őrzött meg arról, hogy a felek részéről milyen érvek hangzottak el ezeken a megbeszéléseken.³⁴ A zár alóli feloldásra, továbbá az iskolák magyar jellegének megőrzésére és az ott folyó oktatásban a magyar nemzeti szempontok tolerálására ugyanakkor maga is csak abban az esetben látott garanciát, ha az ominózus ingatlanok az érsekség kezelésébe kerülnek, és az oktatás az érsekségi iskolahálózat keretében valósul meg.³⁵

A pénzügyminiszteri rendeletekkel szemben Majláth Gusztáv Károly erdélyi katolikus püspök jogi úton is kifogást terjesztett be. Noha a püspök és az államrezon közötti peres eljárás 1926–1927 folyamán két joghatóságra (ilfovi törvényszék, bukaresti ítélőtábla) is eljutott, az nem vezetett eredményre,³⁶ alapjában véve annak köszönhetően, hogy azok egyike sem is-

32 Raymund Netzhammer: *Episcop în România. Într-o epocă a conflictelor naționale și religioase*. Vol. I. Ed. Nikolaus Netzhammer – Kristina Zach. Editura Academiei, București, 2005, 20–23, 29–34.

33 A Társulat részéről mindvégig hangsúlyozták, hogy ez az ajándékozás csak színlelt jogügylet lenne. Ennek keretében a kedvezményezettnek egy bizalmas nyilatkozatot kellene kiállítania, amellyel elismerné a Társulat birtokjogát, s annak fejében évi jelképes összeg megfizetésére kötelezné magát. A Szent László Társulat igazgatósági ülésének jegyzőkönyve. Budapest, 1922. máj. 31. MOL, P 1431, 24. d., 6. t.

34 Raymund Netzhammer: i. m. Vol. II. 863, 928, 1002–1003, 1036–1037, 1074, 1122–1123, 1148, 1191, 1124, 1128, 1241, 1243–1244, 1251.

35 *Ibid.* 1035.

36 A Szent László Társulat igazgatósági ülésének jegyzőkönyve. Budapest, 1928. febr. 23. MOL, P 1431, 24. d., 6. t.

merte el a püspök illetékességét a kérdésben. Noha utóbbi érveit döntően az egyetemes katolicizmus érdekeire, a kánonjogra, és a Szent László Társulattól kapott formális megbízására alapozta, továbbá hivatkozott a közben román állampolgárságúvá lett erdélyi és a regáti magyar katolikus hívek közadakozásának elsődleges szerepére is a bukaresti egyházi ingatlanok felépítésében, Majláth a saját jogcímét valóban nem tudta igazolni azok vonatkozásában.³⁷ (Nem lehet ezért meglepő, hogy a Szent László Társulat egyik budapesti közgyűlésén felvetődött egy olyan elképzelés is, hogy az egyesület Romániában is jegyezzék be jogi személyként abból a célból, hogy a további működésének is zálogául tekintett vagyontörzs legtetemesebb részét képező romániai ingatlankomplexumot legalább a romániai peres eljárás keretén belül, törvényes úton visszaszerezhesse.³⁸) A per, amiatt, hogy szinte minden román jogalany élt az időhúzás taktikájával, egészen az 1930-as évek első feléig elhúzódott,³⁹ de nem vezetett eredményre.

A román kormányzat álláspontját belpolitikai szempontok is befolyásolták. Mint ismert, 1926. április 1-jén lemondott posztjáról Ugron István, az Országos Magyar Párt elnöke. A helyére egyelőre ideiglenesen dezinált politikus, Bethlen György felújította az Alexandru Averescu nevével fémjelzett, s március 27-től kormányzati pozícióban levő Román Néppárttal folytatott korábbi kooperációt, s április 26-án választási kartellt kötött vele.⁴⁰ Az OMP és a Néppárt közötti választási paktum 3. fejezetének 1. pontja kifejezetten előírta a zár alá vett magyar katolikus és református iskolák visszaadására irányuló egyeztetések megkezdését. Az OMP támogatásának megőrzése érdekében a román kormány egy kisebb engedményt tett

37 A Bukaresti Ítéletábla végzése. Bukarest, 1927. nov. 2. Op. loc.

38 A Szent László Társulat igazgatósági ülésének jegyzőkönyve. Budapest, 1928. febr. 23. Op. loc.

39 A bukaresti ítéletábla 1927. évi végzésével szemben az erdélyi püspökség által megbízott román ügyvéd fellebbezéssel élt a semmitőszéknél, de a fellebbezéshez szükséges hivatalos dokumentáció beszerzését mind a pénzügyi tárca, mind az ítéletábla hátráltatta. Török Ferenc levele Faluhelyi (Frey) Ottó ügyvédnek, Majláth Gusztáv Károly magyarországi jogi képviselőjének. Gyulafehérvár, 1933. jan. 28. MOL, P 1431, 29. d., 8. t., sz. nélk. Minden bizonnyal a semmitőszék is az elévülésre játszott, a fellebbezéssel kapcsolatban még 1934-ben sem hozott ítéletet. A Szent László Társulat választmányi ülésének jegyzőkönyve. Budapest, 1934. jún. 8. MOL, P 1431, 22. d., 1. t.

40 Az Országos Magyar Pártnak szüksége volt román szövetségesre, hogy kiegészíthesse a választói névjegyzékeket, vagyis szavazóbázisa részt vehessen a választásokon. A választási kartell belpolitikai előzményeire részletesen lásd Mikó Imre: *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig*. Studium, Budapest, 1941, 54–60.

azzal, hogy a Szent Ilona templomot kivonta a szekvesztrum alól.⁴¹ A kérdés átfogó rendezése egy pártközi megállapodás keretében ugyanakkor elmaradt amiatt, hogy az Averescu-kormány alig egyéves regnálása után, 1927. június 4-én megbukott.

Bethlen György és Gyárfás Elemér, a Katolikus Státus világi elnöke később kísérletet tett arra is, hogy az új bukaresti érseket, Alexander Theodor Cisart bevonják a megbeszélésekbe. A *modus vivendi* kialakítását ugyanakkor csak nehezítette, hogy Cisar érseksége egy új korszak nyitányát is jelentette, mert az elődjéhez képest jóval merevebb álláspontot képviselt egyházmegyéjének magyarságával szemben, s jóval kevésbé hajlott a magyar nemzeti szempontok akceptálására.⁴² Az erdélyi magyar politikusok elképzelése arra irányult, hogy a javak átadásáért cserébe az oktatási intézmények működtetésére alakítsanak vegyes iskolaszéket a bukaresti érsek, az erdélyi, a nagyváradi és a szatmári püspök jelöltjeiből a román szellemű érsekség és a magyar dominanciájú egyházmegyék közötti paritás alapján. Ezzel szemben az érsek legfeljebb a helybeli magyarság részvételével megalakuló oktatási önkormányzati testületet engedélyezett volna. Nem járult hozzá továbbá ahhoz sem, hogy a visszaadott iskolák tannyelve a magyar legyen, legfeljebb a magyar nyelv elsődlegességét méltányolta volna.⁴³

A magyar kormány mindemellett Bukarest nagyobb engedékenységre bírása érdekében a diplomáciai nyomásgyakorlás eszközével is élt, ugyanis a budapesti Gozsdu Alapítvány státusának román részről már régóta szorgalmazott megoldását összekötötte a Szent László Társulat ingatlanainak kérdésével is. Mint ismert, Gozsdu Manó (1802–1870) román származású író és politikus, továbbá társadalmi és kulturális mecénás,⁴⁴ az 1869-ben meghozott végrendeletében a vagyonából egy magánalapítványt hozott létre, amely román nemzetiségű, ortodox hitű fiatalok tanulmányait támogatta. Az alapítvány vagyona, amelyre román részről igényt tartottak, az impériumváltás után Magyarországon maradt. A magyar kormány álláspontja az volt, hogy az alapítvány ügyét a Romániában 1919 után elkobzott magyar

41 Összefoglaló jelentés a Szent László Társulat ingatlanai ügyében. Villani Frigyes bukaresti követ jelentésének 1. sz. melléklete. Bukarest, 1928. febr. 1. Op. loc.

42 A Szentszék a román kormány nyomására váltotta le Netzhammert az érsekség éléről. Eltávolítására az egyik legfőbb ürügyet éppen a nemzetiségek és a kisebbségi nyelvhasználat iránti empátiája, és ezzel a „román nemzeti érdekek sérelme” szolgálta. Raymund Netzhammer: i. m. Vol. I. 63–71.

43 Összefoglaló jelentés a Szent László Társulat ingatlanai ügyében. Villani Frigyes bukaresti követ jelentésének 1. sz. melléklete. Bukarest, 1928. febr. 1. Op. loc.

44 Románul Manuil Gojdu.

egyesületi vagyonok tulajdonjogi kérdésével együtt kell rendezni rekompenciációs alapon. Mivel a román vezetés vonakodott ettől, a magyar kormány 1926-ban zárolta a Gozsdu Alapítvány budapesti bankszámláját. Az általunk tanulmányozott iratokból arra lehet következtetni, hogy az elsődlegesen erdélyi egyházi karitatív és oktatási intézményeket tartalmazó magyar követeléslistára csak később kerültek fel a Szent László Társulat regáti ingatlanai,⁴⁵ s Villani Frigyes magyar követ minden bizonnyal csak 1927. április 26-án jelezte a román külügyminisztériumban, hogy a magyar kormány e két probléma között is junktimot fog teremteni,⁴⁶ amivel nyilván a Bukarestre gyakorolt nyomást kívánta kombinálni.

A romániai ingatlanvagyon kérdése a két világháború közötti időszakban végig megterhelte a Szent László Társulat tevékenységét, s az 1920-as években szinte kizárólagos jelleggel dominált a vezető testületeinek (választmány, igazgatóság) ülésén. Sőt, 1929-től az egyesület megújulási folyamatának kezdete is közvetve ezzel a kérdéskörrel hozható összefüggésbe. 1912–1923 között, így az első világháború idején a már említett Várady Lipót Árpád győri püspök, majd kalocsai érsek volt a Társulat egyházi elnöke, akit Glattfelder Gyula szeged-csanádi püspök követett az egyesület élén. Az 1911-ben püspökké deignált utóbbiról közismert, hogy az impériumváltás után is egyházmegyéje korabeli székhelyén, Temesváron maradt. Az 1920-as évek legelején többször hangot adott a magyar nemzetiségűeket diszkrimináló román földbirtok-politikával szembeni álláspontjának, továbbá a Románia és a Szentszék közötti konkordátum-tárgyalásokon ő fogta össze a magyar nemzetiségű püspököket, és következetesen képviselte a magyar érdekeket. Mindez a román hatóságokkal való sorozatos összeütközésekhez vezetett, s ez a konfliktus idővel tarthatatlanná tette a helyzetét Romániában.⁴⁷ Tiltakozó körleveleire⁴⁸ válaszul a román hatóságok 1923-ban kiutasították az országból.

45 Khuen-Héderváry Károly feljegyzése a Gozsdu Alapról folytatott tárgyalásokról. Budapest, 1927. márc. 5. MOL, K 28, 201. cs., 380. t., 1526/1935. M. E. al. sz., 144/1927. biz. sz.

46 Összefoglaló jelentés a Szent László Társulat ingatlanai ügyében. Villani Frigyes bukaresti követ jelentésének 1. sz. melléklete. Bukarest, 1928. febr. 1. Op. loc.

47 Erre részletesen lásd Varga Attila: *Chronica Aulae Episcopalis Timisoaraensis*. (Seria Documente Istorie Mărturii). Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2008, 349–373. Lásd még: Juhász Kálmán: Temesvártól Szegedig. *Erdélyi Tudósító*, 1941. 6. sz. 85.

48 Lásd pl. Glattfelder püspök nagyszabású pásztorlevele. *Temesvári Hírlap*, 1923. febr. 9. 2–3.

A román kormányzattal való szembeszegülése azonban megalapozta Glattfelder tekintélyét a magyarországi politikai közvélemény és egyházi vezetés körében,⁴⁹ nem lehetett tehát véletlen, hogy számos egyházi funkciója mellett a Szent László Társulat elnökévé is megválasztották, amelynek végül hat évig állt az élén. A tiszteről 1929-ben mondott le. Erre vonatkozó döntését az egyesület április 22-i választmányi ülésén jelentette be, s azzal indokolta, hogy a román állam és a Vatikán közötti konkordátum megkötésével a Társulat és a román kormányzat között új jogi status quo alakult ki.⁵⁰ (Az egyezmény 21. cikkelye ugyanis kimondta, hogy azon egyházi javak tulajdonjogának kérdése, amelyek Romániában fekszenek, de olyan egyházi és vallási jogi személyhez tartoznak, amelyeknek a székhelye a román állam határain kívülre esik, külön megegyezés tárgyát képezik.⁵¹) Glattfelder azon véleményének adott hangot, hogy a konkordátum rendelkezései engedékenyebb magatartásra készítetik majd a román kormányt a bukaresti ingatlanok kérdésében. Arra hivatkozott, hogy az ő személye „vörös posztó” a román hatóságok szemében, és ezt a személyi akadályt el kell hárítani a majdan meginduló tárgyalások elől. A választmányi ülést ezért még aznap közgyűléssé alakították, amely hivatott volt személyi kérdésekben, így az új elnök megválasztásáról is dönteni. Az új vezetőség köréből a későbbiekben két személy neve fémjelzte a Társulat tevékenységét: az új egyházi elnök Shvoy Lajos székesfehérvári püspök, az új egyházi alelnök,

49 Gergely Jenő: Glattfelder Gyula csanádi püspök a magyar Katolikus Püspöki Kar konferenciáin (1911–1943). In *Igazságot – szeretettel. Glattfelder Gyula élete és munkássága. A Szegeden, 1993. szeptember 3-án tartott konferencia kibővített anyaga*. Szerk. Zombori István. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest–Szeged, 1995, 42–44. 1927-ben, Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök halála után Glattfelder lett a rangidős a megyéspüspökök sorában, ráadásul ő rendelkezett a legnagyobb közéleti tapasztalatokkal, nem lehetett tehát véletlen, hogy elhunyt püspöktársa számos magas egyházi funkcióját vette át. Még ugyanabban az évben, Csernoch János esztergomi érsek halála után az érseki szék várományosaként is felmerült a neve, a magyar kormányzat az ő személyének jelölése érdekében próbált meg közbenjárni a Szentszéknél. Zombori István: Glattfelder Gyula tevékenysége a parlamentben (1911–1943). *Ibid.* 111.

50 A Szent László Társulat választmányi ülésének és közgyűlésének jegyzőkönyve. Budapest, 1929. ápr. 22. MOL, P 1431, 1. t., 17. d., 3/1929. sz.

51 *Konkordátum és Római Egyezmény*. Szent Bonaventura Könyvnyomda, Cluj-Kolozsvár, 1933, 12.

az egyesület „motorja” Krywald Ottó prépost, a budatétényi Názáret Miszióház vezetője lett.⁵²

Véleményünk szerint Glattfelder helyzetértékelése téves volt, amit természetesen csak az események későbbi menetének ismeretében állíthatunk. A konkordátum ugyanis kivonta a magyar–román egyezkedési folyamatból a katolikus érdekek egyetemes védelmezőjének tekintett, egyúttal nemzetközi tényezőnek minősülő pápai államot, s ezzel a vagyoni jogi kérdések tisztázását kizárólag a két, egyébként egyenlőtlen fajsúlyú ország illetékességébe utalta. A Szentszék autoritásának hiánya ebben a vitás kérdésben a román kormány részéről könnyen időhúzáshoz, a probléma elodázásához vezethetett.

A brailai katolikus iskola státusának kérdése

A brailai katolikus iskolaépület ügye nem vált el teljesen a Szent László Társulat bukaresti ingatlankomplexumának sorsától, 1926-tól kezdődően mégis más jogi megítélés alá esett. Mint korábban utaltunk rá, a Társulat annak idején az iskola tulajdonjogát, az oktatás megkezdésének lehetővé tétele érdekében, August Kuczka prelátus nevére íratta, aki akkoriban német állampolgárnak számított, mivel a német fennhatóság alá tartozó sziléziai Osinyben látta meg a napvilágot.⁵³ Ez a terület azonban a világháború után Lengyelország birtokába került. A területiális átrendeződés Kuczka számára kedvező jogi konstellációt teremtett, hiszen erre támaszkodva ki tudta jární, hogy lengyel honosságot szerezzen. Így a tulajdonában lévő ingatlanra nem terjedhetett ki a kisajátítási törvény hatálya, hiszen – a háború idején még nem is létező – Lengyelország nem állt katonai konfliktusban Romániával.⁵⁴ Kuczka a román állammal szembeni jogigényét így is egy peres eljárás keretében tudta csak érvényesíteni. A per megnyerése érdekében a diplomáciai kapcsolatait is mozgósította, a processzus idején végig a lengyel követ támogatását élvezte. Nem volt tehát véletlen, hogy az iskolaépület zár alóli feloldását a saját érdemének tudta be. Ráadásul mindvégig azt hangoztatta, hogy mind a pereskedésre, mind az épületen később vég-

52 Ugyanekkor Glattfeldert tiszteletbeli elnökké választották. A Szent László Társulat választmányi ülésének és közgyűlésének jegyzőkönyve. Budapest, 1929. ápr. 22. Op. loc.

53 Iosif Gabor: *Istoria seminarului catolic din București. Pro Memoria. Revistă de istorie ecleziastică*. 6. sz. (2007). 234. Osiny németül: Rothhaus.

54 Magyary Antal bukaresti követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek. Bukarest, 1930. jan. 21. MOL, K 64, 39. cs., 1930/27. t., 41/1930. res. pol. sz.

zett állagmegóvási munkálatokra tetemes összegeket áldozott a saját megta-
karításaiból.⁵⁵ Deszke Mihály ezzel szemben felhívta a figyelmet arra, hogy
Kuczka a per lefolyása – és megnyerése – után 1 millió 200 ezer lejes kárté-
rítést is nyert a román államtól. Az ő leveleiből tudhatjuk, hogy a háború
után az iskolaépületbe helyezett román állami leányiskola növendékeit a
tulajdonjogi viszonyok tisztázása után kiköltöztették onnan.⁵⁶

A katolikus iskolaépület tulajdonviszonyainak rehabilitálása a brailai
magyarság anyanyelvű oktatási perspektíváit döntő módon befolyásoló pil-
lanatban következett be, ugyanis a még magyar tannyelvű református elemi
iskola éppen a zár alóli feloldással egy időben szüntette meg a működését.

Hegyí Mózes már említett könyvéből tudhatjuk, hogy a reformátusok
által 1867-ben alapított, 1873–1886 között majd másfél évtizedes szünet
után újrainduló, s ezt követően folyamatosan fenntartott brailai iskolát a
román hatóságok 1918-ban, a világháború végén, ugyancsak bezárták. Igaz,
az intézmény 1921-ben, Torró Miklós lelkeszsége idején, második kényszer-
szünete után ismét megkezdte működését.⁵⁷ A városban tehát a háború
után is létezett intézményes kerete a magyar anyanyelvű oktatásnak, s
mindennek témánk szempontjából is van jelentősége, hiszen Hegyí Mózes
egyik mellékelt táblázatából egyértelműen kiderül, hogy felekezeti jellege
ellenére az iskolába más vallású gyerekek is jártak, sőt, az 1921–1922-től
1926–1927-ig tartó hat tanévben, az elsőt leszámítva, a katolikus növendé-
kek alkották a legnagyobb létszámú csoportot. Rajtuk kívül lutheránus és
izraelita tanulók is színesítették a konfesszionális összképet. A legtöbb ta-
nuló, 33 fő, az 1925–1926. tanévben iratkozott be az iskolába, közülük 17
volt a katolikus. A következő tanévben a beiratkozottak száma 23 főre csök-
kent,⁵⁸ majd 1927 őszére, döntően a szülők elköltözése miatt, csak 5 növén-
dékük maradt, ezért a lelkész felfüggesztette az iskola működését.⁵⁹ Hegyí
Mózes véleménye szerint a református iskolának a kegyelemdőfést nem is
az 1918–1921 közötti kényszerszünet, hanem az 1912–1913. tanév adta
meg, amikor megnyitották a Szent László Társulat katolikus iskoláját, amely

55 Nagy László bukaresti ideiglenes ügyvivő jelentése Kánya Kálmán külügyminiszter-
nek. Bukarest, 1934. ápr. 21. MOL, K 64, 95. cs., 1942/27. t., 168/1934. res. pol. sz.

56 Deszke levele Shvoynak. Braila, 1934. febr. 11. Op. loc. Lásd erre még az 5. sz. iratot.
Az épületet a hadsereg foglalta le, s az utolsó háborús évben, illetve minden bizonnyal
még 1919-ben is katonai raktárként használták azt. Raymund Netzhammer: i. m. Vol.
II. 862.

57 Hegyí Mózes: i. m. 72.

58 *Ibid.* III. sz. tábl.

59 *Ibid.* 74.

a gyermekek megnyerése érdekében kedvezményesen, esetleg díjmentesen vállalta az oktatást. Az 1890-es és 1900-as években olykor még a 150 fős létszámot is elérő, de mindvégig stabilan több mint 100 gyermeket oktató és nevelő, ugyanakkor a szülőktől némi tandíjat szedő iskola létszáma ezt követően apadt le vészesen, sőt, később emiatt kellett azt vegyes jellegűvé alakítani.⁶⁰

A per megnyerése, illetve a zárlat feloldása után az időközben Brailából Turnu Severinbe áthelyezett Kuczka úgy állította be a magatartását a felemás tulajdonjogi helyzetben, mintha mindvégig kompromisszumra törekedett volna a Szent László Társulat vezetőségével.⁶¹ Magyary Antal bukaresti követ a vele folytatott beszélgetésről is ebben az értelemben jelentett a Disz térre: „Kuczka prälátus [sic! – S. A.], akinek a romániai magyar katolikus iskolák úgyszólván életművét képezik, most arról óhajtana gondoskodni, hogy a brailai iskolaépület tulajdonjoga cessió, ajándék, névleges eladás, vagy bármely más úton ismét magyar kezekbe jusson, nehogy halála esetén a tulajdonjog körül bonyodalmak keletkezzenek”.⁶² Ennek azonban némiképp ellentmond, hogy – mint az általa írt terjedelmes feljegyzésből kitűnik – az iskolaépület átadását a Szent László Társulathoz igazából ő maga sem tartotta megfelelő megoldásnak, addig, amíg magyar szempontból nem rendeződik kedvezően a Társulat teljes ingatlanvagyonának státusza. Más romániai magyar szervezetekre sem kívánta átruházni az épület tulajdonjogát. Alapvetően azzal érvelt, hogy annak idején az iskolát a magyar útlevéllal rendelkező katolikusok gyerekei részére hozták létre, s mivel Brailában a háború után alig maradt magyar állampolgár, a magyar szülőktől származó, de román honosságú gyermekek javára történő hasznosítása ellentmondana az alapító okiratban foglalt alapelveknek, ezért a román hivatalos szervek egészen biztosan áthidalhatatlan akadályokat gördítenének a működése elé.⁶³

A kompromisszum kialakítását megnehezítette a Kuczka és a helyi magyar katolikus közösség között az iskolaépület hasznosítása körül kialakult konfliktus is. Deszke Mihály egyik későbbi levelében tömör, de érzékletes képet festett erről: „Mi kértük szépen [t. i. a per megnyerése után – S. A.], adná vissza iskolánkat, és azt felelte, az iskola saját tulajdona, azt tesz véle, amit akar”.⁶⁴ Ennek hátterében minden bizonnyal az is meghúzódott, hogy a

60 *Ibid.* 72.

61 Erre lásd az 5. sz. iratot.

62 Magyary jelentése Walkónak. Bukarest, 1930. jan. 21. Op. loc.

63 Lásd az 5. sz. iratot.

64 Deszke levele Shvoynak. Braila, 1934. febr. 11. Op. loc.

lengyel lelkipásztor közvetlenül a Szent László Társulat vezetőségével kívánt egyezkedni, és nem az általa inkompetensnek tartott helyi temetkezési egyesület elöljáróival. Nyilván erre azért is érezhetett erkölcsi alapot, mert a személyét a világháború előtti tevékenysége okán általános közmegebecsülés övezte a Társulat tagsága körében. Erre egyértelműen utal az, hogy a Társulat igazgatóságának tagjai egyhangúlag méltánylandónak ítélték, hogy a romániai magyar iskolák érdekében teljesített szolgálata címén végellátásban részesüljön, ezért 1921. április 1-től számítva évi 40 ezer koronás kegydíj kiutalásáról határoztak a számára.⁶⁵ (Az ekkor a történetének talán legsúlyosabb finansziális válságával küszködő egyesület pénztárnaplójának tanúsága szerint 1923 harmadik negyedévéig, negyedéves bontásban rendszerint át is utalták neki a számára elkülönített összeget.⁶⁶) Noha a dokumentumok tanúsága szerint a temetkezési egyesület teljes vezetősége (elnöke, titkára, számviteli ellenőre) magyar származásúakból állt, Kuczka azt sugallta, hogy az idők során az egyesület fokozatosan elvesztette a magyar etnikai jellegét, s az 1930-as évek második felére a tagságát már 80–90 %-ban ortodox románok alkották.⁶⁷

A modus vivendi kialakítását emellett az is hátráltatta, hogy a Szent László Társulat a tisztújítás ellenére sokáig a „tetszhalott” állapotában leledzett.⁶⁸ Az újjáalakulással kapcsolatos nehézségeket jelzi, hogy az ügyvitel átvétele, s azzal együtt a készpénz- és ingatlanvagyon felmérése, leltározása, az irattár rendbetétele, az új tisztikar és a személyi állomány kialakítása, továbbá az egyházi és kormányzati szervekkel való kapcsolatok kiépítése még éveket vett igénybe. Az újrakezdést szimbolikusan is kifejezte, hogy

65 Az ekkor Lengyelországban tartózkodó Kuczka a munkaképtelenségére hivatkozva saját maga fordult ilyen irányú kérelemmel a Társulat vezetőségéhez. A Szent László Társulat igazgatósági ülésének jegyzőkönyve. Budapest, 1921. nov. 19. MOL, P 1431, 24. d., 6. t.

66 Lásd: A Szent László Társulat pénztárnaplója. Budapest, 1934–1944. MOL, P 1431, 7. t., 29. d.

67 Gyárfás Elemér romániai parlamenti szenátor levele Teleki Pálnak, a Szent László Társulat világi elnökének. Bukarest, 1935. máj. 17. MOL, P 1431, 18. d., 1. t., 21/1935. sz.

68 Kuczka elmondásából is egyértelműen arra lehet következtetni, hogy a brailai ingatlan ügyében megfordult Magyarországon, de állítása szerint ott „süket fülekre” talált. Nagy jelentése Kánya Kálmán külügyminiszternek. Bukarest, 1934. ápr. 21. Op. loc. Valóban konstataálható, hogy 1930. január 22-én Budapestre utazott, hogy a Társulat újonnan megválasztott vezetőségével tárgyaljon. Magyary jelentése Walkónak. Bukarest, 1930. jan. 21. Op. loc. A személyes találkozója Shvoyjal ismeretlen okból mégsem jött létre, egyes vélemények szerint „csak az idő rövidsége miatt nem kereshette fel Shvoyt”. A Szent László Társulat választmányi ülésének jegyzőkönyve. Budapest, 1930. szept. 24. MOL, P 1431, 24. d., 6. t.

1933. március 23-án egy ünnepélyes (újja)alakuló közgyűlést tartottak, amelyre az esemény rangjának emelése érdekében meghívták a katolikus klérus összes reprezentánsát. A közgyűlésen jelen volt Zichy Gyula kalocsai érsek, Radnai Farkas, a Csehszlovákiából kiutasított egykori besztercebányai püspök, címzetes érsek, Glattfelder Gyula, Rott Nándor veszprémi püspök, Mikes János szombathelyi püspök és Hanauer Árpád István váci püspök.⁶⁹ Krywald Ottó ebből az alkalomból ismertette a Társulat új hitbuzgalmi és nemzetgondozási programjára vonatkozó, általa kidolgozott javaslatokat. Ennek egyik meghatározó eleme volt a Monarchia utódállamaiban élő magyar katolikus szórványok felekezeti ellátásának kérdése. A tervezet szükségesnek vélte, hogy a szomszédos államok kormányaitól eszközöljenek ki engedélyt arra nézve, hogy tisztán vallásos célból magyarországi papok is átmelessenek a területükre, és ott népmissziókat, *tridiumokat*, konferenciákat tarthassanak, mivel ezen államok hatóságai magyar papoknak csak azzal a záradékkal adtak vízumot, ha azok minden papi funkciótól és egyházi tevékenységtől tartózkodnak. A programtervezet előirányozta azt is, hogy az egyesület eredeti célkitűzéseihez híven először a Kárpát-medencén kívüli autochton magyar népcsoportok, a bukovinai székelyek és a moldvai csángók, illetve a regáti magyarok helyzetén igyekezzenek javítani, amihez diplomáciai segítséget, adott esetben a Szentszék közbenjárását is kérni fogják.⁷⁰

A fentebbiekből kiindulva nem hinnénk, hogy a brailai iskola ügyében valamiféle, akárcsak átmeneti megoldás is körvonalazódott volna az érintett felek között. Cisar érsek tanúsága szerint ugyanakkor Kuczka az épületet katolikus egyházi célokra hasznosította, az 1932–1933-as tanév elejétől ugyanis egy fogyatékosok képzésével foglalkozó karitatív intézményt (ún. „fogyatékosok kertjét”) rendezett be abban. Az intézmény működtetéséhez az érsek is hozzájárult azzal, hogy az egyházmegyéje területén dolgozó iskolánövéreket küldött oda gondozókként, akik között állítása szerint magyar anyanyelvű is volt. A lengyel pap időközben kinyilvánította abbéli szándé-

69 A Társulat közgyűlésének jegyzőkönyve. Budapest, 1933. márc. 23. MOL, P 1431, 24. d., 6. t. Előzetesen Serédi Jusztinián esztergomi érsek is jelezte részvételi szándékát, de a Pázmány Péter Tudományegyetem diákságának 24-én kezdődő lelki gyakorlatlata miatt 23-ára kellett előrehoznia az egyetemen eredetileg egy nappal későbbre tervezett előadását. Serédi levele Shvoynak. Esztergom, 1933. márc. 11. MOL, P 1431, 17. d., 1. t., 10/1933. sz.

70 Shvoy jelentése a püspöki karnak a Társulat működéséről. Hely nélkül, dátum nélkül. [Székesfehérvár], 1933. nov. 13. után. MOL, P 1431, 17. d., 1. t., 16/1933. sz.

kát is, hogy az épületet majdan az érseki szemináriumnak adományozza abban az esetben, ha ő lesz annak vezetője egészen a haláláig.⁷¹

Ennek némiképp ellentmondó forgatókönyvet vázolt fel Gyárfás Elemér, aki a Szent László Társulat megbízásából 1934–1935 folyamán Bukarestben személyesen vette kézbe az ügy intézését. Eszerint a brailai katolikus egyházközség felajánlotta, hogy szerény bérleti díj, évi 20 ezer lej fejében a saját iskolájának elhelyezésére átvenné az épületet. Kuczka mégsem a katolikus hittestvérei, hanem az újonnan felállított görög katolikus plébánia részére bocsátotta rendelkezésre az épületet, amelynek vezetője elfogadta az évi 60 ezer lejes bérleti díjra vonatkozó igényét. A görög rítusú plébánia már 1933-ban beköltözött az épületbe, amelynek egyik egykori tanterme szolgált templomtérként. Gyárfás úgy vélte, hogy Kuczka a bérleti szerződést már eleve a jövőbeni végleges eladás tudatában kötötte meg az unitusokkal, tehát opciós jogot biztosított számukra. A reményei azonban nem teljesültek maradéktalanul, mivel utóbbiak 1934-ben nem fizették ki a bérleti díjat. Kuczka minden bizonnyal ekkor döntött úgy, hogy az épületet átruházza a bukaresti katolikus érsekségre, s noha tényleg kiállított ilyen értelmű nyilatkozatot, az nem lett benyújtva a bíróságra a romániai ingatlanátírási szabályoknak megfelelően, így jogilag ő maradt az ingatlan tulajdonosa, s neki állt módjában felette rendelkezni. Az épület elidegenítésére vonatkozóan Kuczka tárgyalásokba kezdett a balászfalvi görög katolikus érsekséggel is, amelyek a bukaresti katolikus érsek egyetértésével, de legalább is tudtával zajlottak.⁷²

Miután az ingatlan eladására vonatkozó egyezkedések híre Budapestre is eljutott,⁷³ a Társulat a legfelsőbb vatikáni egyházigazgatási fórumokhoz fordult. Shvoy székesfehérvári püspökként három ízben, 1928-ban, 1933-ban és 1938-ban járt Rómában *ad limina látogatáson*, a két utóbbi alkalommal a Szent László Társulat egyházi elnökeként már a nagy múltú egyesületet is képviselhette a Szentszék előtt. Sajnos azonban a visszaemlékezéseiben csak

71 Cisar levele Shvoynak. Bukarest, 1934. ápr. 7. MOL, P 1431, 17. d., 1. t., 43/1934. sz. Cisar Shvoynak küldött levele azt sugallja, hogy az épület hasznosítása a Szent László Társulat jóváhagyásával valósult meg valamilyen bérleti konstrukció keretében, és az épület kiadásából befolyó bérleti díjat Kuczka a háború előtt a Társulat számára teljesített szolgálataiért jutalmul, honorárium gyanánt megtarthatta magának. Ezt azonban semmilyen más forrás nem támasztja alá.

72 Gyárfás levele Shvoynak. Bukarest, 1935. febr. 21. MOL, P 1431, 18. d., 1. t., 79/1935. sz.

73 Shvoy levele Kuczkának. Budapest, 1934. márc. 20. MOL, P 1431, 17. d., 1. t., 28/1934. sz.

szükszavúan osztja meg az ezekkel az útjaival kapcsolatos emlékeit. Inkább az 1938. évre tér ki bővebben, de ezen a helyen is inkább egy élményszerű és meghatódott leírást ad arról, hogy milyen nagy hatást gyakorolt rá a pápával való találkozás. Eszerint nem egyedül, hanem az egyházmegye néhány eszperesével, papjával és hívével ment, s a körülbelül 50–60 fős nyájat az akkor már nagyon beteg XI. Pius fogadta, akivel együtt énekelték el a pápai himnuszt. Az érdemi megbeszéléseiről mindössze annyit ír, hogy 1933-ban és 1938-ban is beszámolt a pápának a fiálatogatásairól, s ezzel összefüggésben az egyházmegye hitéletéről, utóbbi alkalommal a papnevelés helyzetéről is.⁷⁴

A püspökkari konferencia számára a Szent László Társulat működéséről készített első jelentéséből azonban utal arra, hogy az 1933. októberi római útja alkalmával a zsinati kúrián ismertette a Romániában élő magyar katolikusok problémáival kapcsolatos álláspontját.⁷⁵ Nyilvánvalóan csak félreértés következménye lehet az a hazai történeti irodalomban napvilágot látott információ, mely szerint Shvoy már ekkor bemutatott egy memorandumot, amely felhívta a figyelmet a Kárpátokon túli magyarság anyanyelvű lelki gondozásának problémáira, illetve a Társulat regáti ingatlankomplexumának rendezetlen helyzetére.⁷⁶ A valóság azonban az, hogy Krywald csak Shvoy hazatérése után, a Társulat november 13-i igazgatósági ülésén mutatta be a püspök utasítása alapján elkészített és a pápának küldendő emlékirat *magyar nyelvű szövegtervezetét*. Ezen a tanácskozáson határoztak a memorandum szövegének olaszra fordításáról,⁷⁷ amely minden bizonnyal csak a következő év elejére készült el, hiszen a fordítónak járó 50 pengőt kitevő munkadíjat január 8-án utalták ki a Társulat pénztárából.⁷⁸

A memorandum kitért a bukaresti ingatlanvagyon rendezetlen státusára is hangsúlyozva, hogy hatékonyabban szolgálhatná a bukaresti magyar anyanyelvű katolikus hívek vallási életének megújódását, ha újból rendel-

74 Shvoy Lajos: *Önéletrajz*. Szerkesztette, a bevezetőt írta, jegyzetekkel ellátta, és a mutatókat összeállította: Mózes György. (Források a Székesfehérvári Egyházmegye történetéből. I.) Székesfehérvár, 2002. 75.

75 Shvoy jelentése a püspöki karnak a Társulat működéséről. Hely nélkül, dátum nélkül. [Székesfehérvár], 1933. nov. 13. után. Op. loc.

76 *Asszimiláció vagy kivándorlás? Források a moldvai magyar etnikai csoport, a csángók modern kori történelmének tanulmányozásához (1860–1989)*. Szerk. Vincze Gábor. Teleki László Alapítvány, Budapest–Kölozsvár, 2004. 30. /A Magyarságkutatás könyvtára, XXVII/

77 Shvoy jelentése a püspöki karnak a Társulat működéséről. Hely nélkül, dátum nélkül. [Székesfehérvár], 1933. nov. 13. után. Op. loc.

78 Bejegyzés a Társulat pénztárnaplójának kiadási oldalán. Budapest, 1934. jan. 8. MOL, P 1431, 29. d., 7. t.

kezhetnének korábbi spirituális, kulturális és szociális központjaikkal.⁷⁹ A Szent László Társulat nem sokkal később, még 1934 tavaszán egy különálló levélben tudatta Angelo Rotta budapesti pápai nunciussal, hogy sérelmesnek tartja az egykori brailai Szent László-iskola görög katolikusoknak történő esetleges eladásával kialakuló helyzetet is.⁸⁰

Az általunk közölt iratok alapján egyáltalán nem zárható ki, hogy az eleve a szentatyának címzett memorandum, akárcsak a budapesti nunciussal címzett, a brailai iskola ügyét szóvá tevő levél, végül nem is jutott el a pápa kezeihez, hanem a szentszéki állam- és diplomáciai apparátus más szintjein vizsgálták meg a benne foglaltakat. A Szent László Társulat vezetősége a memorandumot is csak közvetve, hivatalos csatornán, vagyis a budapesti apostoli nunciatúrán keresztül juttathatta el a szentatyához. Rotta mindkét előterjesztést továbbította a Vatikánba, ahol azonban azokat a bukaresti nunciatúra hatáskörébe utalták.⁸¹ A brailai iskola ügyében ezzel egy időben a magyar kormány is diplomáciai lépéseket tett és erőteljes nyomást gyakorolt a bukaresti érsekre. Barcza György vatikáni magyar követ közvetlenül a szentszéki államtitkárságnál interveniált az épület eladásának megakadályozása érdekében,⁸² illetve Shvoy, részben a Dísz tér ösztönzésére, telefonon beszélt Cisarral, és kontaktusba lépett Valerio Valeri bukaresti szentszéki megbízottal is.⁸³ A helyi belpolitikai és egyházpontok közötti viszonyokra, illetve a román államhatalom és a romániai katolikus egyház közötti egyházszervezeti kérdésekben az 1929. évi konkordátum révén kialakult kényes egyensúlyra hivatkozva utóbbi megvalósíthatatlannak ítélte a Szent László Társulat nagyszabású pasztorációs és restitúciós kezdeményezéseit és célkitűzéseit.

Csak a zár alól kivont ingatlanok, vagyis éppen a brailai iskolaépület ügyében látott esélyt az előrelépésre, aláhúzza azonban, hogy ezt is csak egy majdani magyar–román bilaterális megegyezés keretében tartja kivitelezhetőnek. A bukaresti nuncius, álláspontja kialakításához, Gyárfás véleményét is kikérte, és a válaszában kifejtett helyzetértékelés a vele folytatott eszmecsere elhangzottakat is tükrözte, igaz, arra, hogy egy vatikáni vizsgálat befe-

79 Lásd a 3. sz. iratot.

80 Shvoy levele Angelo Rotta budapesti apostoli nunciussal. Hely nélkül, dátum nélkül. [Budapest, 1934. márc. 4-máj. 25. között]. MOL, P 1431, 17. d., 1. t., 126/1934. sz.

81 Rotta levele Shvoynak. Budapest, 1934. máj. 25. Ibid.

82 Barcza György vatikáni követ jelentése Kányának. Róma, 1934. máj. 4. MOL, K 64, 95. cs., 1942/27. t., 207/1934. res. pol. sz.

83 Gömbös Gyula miniszterelnök átírata Kányának. Budapest, 1934. máj. 14. Ibid. 223/1934. res. pol. sz.

jezéséig felfüggeszti a brailai iskolaépület adásvételi tranzakcióját, csak a bukaresti magyar követ intervenciójára reagálva tett ígéretet.⁸⁴ A bukaresti érsekséget képviselő mindkét egyházi tényező, Kuczka és Cisar is, sérelmesnek vélte, hogy a Szent László Társulat diplomáciai síkra terelte a kérdést.

Az események menetének talán nem érdektelen mellékszála a Kuczka és a nála közel harminc évvel fiatalabb, 1933-tól Brailában plébánosként szolgáló Emanuel Kreis közötti konfliktus alakulása. Nem kizárt, hogy ketjük ellentéte egészen 1924-ig vezethető vissza, amikor a városba plébánosnak kinevezett Kuczka új helyettest hozott magával az 1922-től káplánként ott fungáló Kreis helyébe. Julius Hering már említett történeti feldolgozása alapján nehezen ítéhető meg, hogy Kuczka érkezése és Kreis távozása összefüggésben állt-e egymással. Az mindenesetre biztos, hogy az általa megrajzolt – de a közeljövőben talán több helyen árnyalásra szoruló – történeti kép azt sugallja, hogy közvetlenül a háború után a helyi magyarság szempontjából Kuczka személye kedvezőbb volt, mint Kreis ténykedése. Míg ugyanis előbbi elsajátította a magyar nyelvet, és a nevéből ítélve a vikáriusa is magyar származású lehetett, addig utóbbi nem beszélt magyarul, sőt azon első papok közé tartozott, akik románul prédikáltak Brailában.⁸⁵ Ezzel szemben az általunk is közölt dokumentumokból – első ránézésre – arra lehet következtetni, hogy az 1930-as évek első felében Kreis személye inkább lehetett garancia a magyar érdekek védelmére. A Szent László Társulat vezetősége is inkább „magyarbarátként” könyvelte el, amit plasztikusan szemléltet az, hogy az egyesület 1934. évi támogatási keretének szétosztására vonatkozó első tervezet az ő nevét is tartalmazta, és 200 pengő segélyt irányzott elő a számára.⁸⁶ Egyúttal az is igaz, hogyha a brailai iskola ügyére vonatkozó teljes dokumentációt tüzetesen átnézzük, akkor arra kell gyanakodnunk, hogy a német származású Kreis alapvetően nem a helyi magyarság, hanem a helyi egyházközség érdekeit védelmezte Kuczkával szemben, s az épületet valójában a részben német tannyelvű plébániai iskola számára, az ott folyó oktatás kiterjesztése céljából szerette volna megszerezni. Minderre azért is ki kellett térnünk, mert ez alapján tapintható ki, hogy Kuczkának megvolt a maga belső ellenzéke az egyházmegyén belül, ami csökkentette a mozgásterét a Társulattal folytatott egyezkedések során. Minden bizonnyal erre vezethető vissza az is, hogy korábban Cisar nem merte maradéktalanul

84 Nagy jelentése Kányának. Bukarest, 1934. ápr. 14. Ibid. 152/1934. res. pol. sz.

85 Julius Hering: i. m. 115.

86 Papp Józsefnek, a Szent László Társulat alelnökének tervezete az 1934. évi támogatási keret szétosztásáról. Budapest, 1934. nov. 3. MOL, P 1431, 17. d., 1. t., 179/1934. sz.

elfogadni az iskolaépület tulajdonjogának átruházásáért cserébe szabott feltételeit, például nem kívánta a teológiai szeminárium előljárójává tenni.⁸⁷

A bukaresti nunciussal szoros összeköttetésben álló Gyárfás ugyancsak nehezményezte, hogy a Társulat a romániai katolikusokat érintő ügyben az elnöklete alatt álló Erdélyi Katolikus Státussal való előzetes egyeztetés nélkül tett lépéseket a Szentszéknél, ezért végül is elérte a Társulathoz, hogy őt bízzák meg a brailai iskolaépület ügyének helyszíni képviselőjével,⁸⁸ s a neki szóló, 1934. november 22-én kelt felhatalmazásra hivatkozva hamarosan kapcsolatba lépett az érdekeltekkel. Noha utalt a Kuczka és Kreis között feszülő ellentétekre is, rámutatott, hogy előbbi, ha megakadályozná abban, hogy realizálja a balázsfalvi görög katolikus érsekséggel kötött opciós egyezségét, érvényesíteni fogja a Szent László Társulattal szembeni magánjogi igényeit. Ebben a helyzetben Gyárfás csak egy megegyezésre látott lehetőséget az épület vételárának felhasználásával kapcsolatban. A kompromisszum lényege lett volna, hogy a vételárat a bukaresti érsekség magyar nyelvű pasztorációs céljaira fordítják. A *modus vivendi* szükségességét nyomatékosította, hogy a bukaresti nuncius is a kompromisszumos megoldás mellé állt, mivel el akarta kerülni a konfrontációt az unitusokkal.

A lengyel pap javaslata szerint a vételárat valamilyen jövedelmező alapon helyezték volna el, s az így rendszeresen befolyó pénzüsszezből egy katolikus pap ellátmányát biztosították volna, aki a bukaresti érseki teológián a magyar nyelvet tanította volna, ellátta volna a református iskolába járó gyermekek hitoktatását, illetve megbízatást nyert volna a Szent Ilona templom gyülekezetének lelki szolgálatával. Gyárfás ezzel szemben arra tett javaslatot, hogy az összeget a Szent Ilona templom melletti, s az érsekség tulajdonát képező, mintegy 600 négyszögöl területű telken felépítendő plébánialak építési költségeire fordítsák, s az érsekség részéről biztosítsák az így megalakítandó önálló Szent Ilona-plébánia magyar jellegét. Igaz, a majdani plébánia magyar jellegének szavatolására hosszú távon maga is csak úgy látott lehetőséget, hogy a Szent László Társulat a templom tulajdonjogát átruházza az elvitathatatlanul magyar érzelmű erdélyi ferences rendtartományra. Úgy érvelt, hogy a ferencesekkel szemben a moldvai püspökségének rossz tapasztalataiból fakadóan ellenszenvet tápláló Cisar nehezen tagadhatná meg a szerzetesek letelepedését a fővárosban, ha arra hivatkoznának, hogy azért mennek oda, mert ott van saját templomuk.

87 Cisar levele Shvoynak. Bukarest, 1934. ápr. 7. Op. loc.

88 Gömbös átirata Kányának. Budapest, 1934. dec. 13. MOL, K 64, 95. cs., 1942/27. t., 709/1934. res. pol. sz.

Véleményünk szerint Gyárfás jól érzékelt, hogy Kuczka propozíciói kérdésessé tették volna a magyar katolicizmus szempontjainak érvényesítését. Egyrészt a javaslata úgy szólt, hogy a vételárat ismét ingatlanba lehet fektetni, amelynek bérjövödelme képezte volna a magyar lelkész ellátmányát. Ez a megoldás gyakorlatilag visszatérést jelentett volna a probléma kiindulópontjához. Másrészt a bukaresti szemináriumban akkoriban egyébként is létezett magyar nyelvű tanszék, amelynek dotációja megoldott volt.⁸⁹ Ráadásul a Szent László Társulat feltételei sokkal kategorikusabbak voltak Gyárfás elképzeléseinél. Ezek szerint az eladott épületben a brailai katolikus temetkezési egyletnek, vagy annak megszűnése esetén a legnépesebb magyar katolikus egyesületnek örök időre megfelelő helyiséget kellett volna biztosítani, a katolikus iskolába a helyi magyar gyerekeket kedvezményes tandíjjal kellett volna felvenni, akiknek hitoktatását magyar nyelven kellett volna végezni. Kikötötték azt is, hogy a vételárból a bukaresti Szent Ilona-templom telkén plébánialakot kell építeni, s az esetleg fennmaradó összeget értékpapírba kell fektetni, amelynek hozamai a plébánia javát szolgálnák. Ezen túlmenően az érsekségnek letelepedési engedélyt kellett volna adnia Bukarestben az erdélyi Szent Ferenc-rend számára. Megegyezés esetén a Társulat felajánlotta, hogy a templomot a felépülő plébánialakkal együtt a ferenceseknek adományozza azzal a kötelezettséggel, hogy az ott létesítendő plébániát adminisztrálják, s kiszolgálják a fővárosi magyar hívek lelki igényeit.⁹⁰

Gyárfás igyekezett közelíteni a nézőpontokat. Nyilvánvalóvá tette, hogy a ferencesek bukaresti megtelepedése nemcsak az érsek személyes ellenszenvétől függ, ugyanis az 1923. évi kultusztörvény és a konkordátum értelmében a honosított szerzetesrendek is csak kormányhatósági engedéllyel nyithattak új rendházakat Romániában. Mivel semmi kilátás nem volt arra, hogy az erdélyi ferencesek bukaresti működési engedélyt szerezzenek, ő kezdettől fogva arra gondolt, hogy nem bevallottan rendház épülne, hanem az érsek egyszerűen megbízna 2–3 rendtagot a létesítendő plébánia vezetésével, amivel elkerülhető lett volna a kormányengedély megszerzése. Azt javasolta, hogy a brailai épület eladásából befolyó összeget a bukaresti nunciaturán helyezték letétbe, amit a nuncius a megfelelő időben a Társulat rendelkezésére bocsáthat azzal a megkötéssel, hogy azt Bukarestben vagy a Regátban fogja felekezeti célokra fordítani. Amennyiben a nunciaturán a szükséges keretösszeget letétbe helyezték, a Társulat egy formális okmányban az erdélyi ferences rendtartománynak ajándékozná a templomot,

89 Gyárfás levele Shvoynak. Bukarest, 1935. febr. 21. MOL, P 1431, 18. d., 1. t., 79/1935. sz.

90 Krywald levele Gyárfásnak. Budapest, 1935. márc. 14. Ibid. 75/1935. sz.

amelynek birtokában már nem a Társulat, hanem a rend fordulna az érsekhez, s arra hivatkozva, hogy rendelkezésére állnak a plébánialak építéséhez szükséges pénzügyi eszközök, kérik, hogy engedje át nekik a tulajdonában álló üres telket, s bízva rájuk a plébánia vezetését.⁹¹

Az erdélyi ferencesek bukaresti letelepítésére és a Szent Ilona-plébánia lelképásztori teendőinek általuk való ellátására vonatkozó nem publikus verzió minden bizonnyal kiszivárgott, ugyanis Kuczka a Gyárfással folytatott megbeszélésén minden előzmény nélkül maga vetette fel, hogy az érsek semmi szín alatt nem járulna hozzá a franciskánusok fővárosi működéséhez, ezért kérte a Társulatot, hogy ejtse el ezt a gondolatot, mert annak erőltetése gátolná a megegyezést. Ezt Valeri is megerősítette, aki Rómából kapott utasításra úgyszintén szóvá tette az érsek előtt a ferencesek letelepedésének kérdését, de olyan ellenállásba ütközött, hogy végül maga is kénytelen volt a terv elvetését javasolni.⁹² Kuczka elutasította a Társulat többi feltételének az elfogadását is, mivel szerinte azok az adásvételt jogi és gyakorlati szempontból is ellehetetlenítették volna. Azt állította, hogy az egyébként is elrománosodott temetkezési egyesület mellett nem létezik más magyar jellegű egyesület Brailában, illetve a magyar gyermekek tandíjkedvezménye megoldhatatlan, mert az ebből keletkező különbözetet a fenntartó egyházközségnek kellene pótolnia. Ellenezte azt is, hogy az összeget a nunciatúrán helyezték letétbe. Felvetette, hogyha a Szent László Társulat hozzájárul ahhoz, hogy a brailai épület eladásából befolyó pénzügyösszeget a Szent Ilona-templom melletti plébánialak építési költségeire fordítsák, akkor a bukaresti érsek hajlandó lesz kiadni egy olyan írásbeli nyilatkozatot, amely garantálná, hogy a templomban vasárnap és ünnepnapokon a fő istentiszteleti nyelv a magyar legyen, és plébánián mindenkor egy magyar nyelvet bíró lelkészt alkalmazzanak. Kuczka egyébként egy világi pap jelölését tartotta volna célszerűnek a plébánia élére.

Ezzel szemben Gyárfás, tudván, hogy 1934–1935 folyamán Cisar a fővárosban szolgáló magyar származású egyházmegyei papokat szétszórta, és Bukarest-környéki vagy vidéki plébániákon helyezte el őket,⁹³ nem látott garanciát a magyar nyelvűség biztosítására a plébánián és a gyülekezeti hit-

91 Gyárfás levele Krywaldnak. Bukarest, 1935. márc. 28. Ibid. 81/1935. sz.

92 Gyárfás levele Telekinek. Bukarest, 1935. máj. 17. MOL, P 1431, 18. d., 1. t., 21/1935. sz.

93 1934 tavaszán és nyarán Cisar négy Bukarestben szolgáló magyar lelkészt helyezett vidékre vagy távozásra kényszerített az egyházmegyéből. Köztük volt Gáll Antal és Tamás Pál, a Szent Ilona-templom két egymást követő plébánosa is. Nagy jelentése Kányának. Bukarest, 1934. aug. 21. MOL, K 105, 20. cs., 150/1934. biz. sz.

életben. Az áthidaló megoldással Zombory László,⁹⁴ a bukaresti Szent József székesegyház kanonokja állt elő, aki azt javasolta, hogy a Szent Ilona-templomot a romániai jezsuita rendtartománynak engedjék át azzal a kikötéssel, hogy a fő istentiszteleti nyelv mindig a magyar legyen. A rendtartomány vezetése olasz kézben volt, ugyanakkor ebben az időben két magyar származású papot is állomásoztatott Bukarestben, s szervezeti kérdéseikben a rend római generálisa döntött, így nem voltak kitéve a bukaresti érsek főhatóságának. Szerinte a brailai épület vételárát is nekik kellene adni, hogy abból építhessenek egy rendházat.⁹⁵

A ferencesek jezsuitákkal való kiváltására irányuló elképzelés támogatására mind Cisar, mind a Társulat vezetősége hajlott. Figyelembe véve azonban, hogy a Jézus Társaság Romániában a görög rítusú katolikusok pasztorációjára is berendezkedett, és már két ilyen plébániát is fenntartott, illetőleg Bukarestben ekkoriban nem volt görög katolikus templom, félő volt, hogy a Szent Ilona-plébániát a görög rítusú hívek lelki igényeinek ellátására is felhasználja majd. Ezt elkerülendő, a Társulat kikötötte, hogy csak akkor ajándékozza véglegesen a templomot a rendnek, ha kizárólag latin szertartású miséket tart ott, addig csak használatra engedi át azt.⁹⁶

A rendelkezésünkre álló források arra engednek következtetni, hogy Vasile Suciú balázsfalvi görög katolikus érsek 1935. január 25-i halála és az érseki szék megüresedése miatt az adásvételi tranzakció hosszú időre megtorpant, s mivel Kuczának az ügyletet nem sikerült nyélbe ütnie, az időhúzás taktikájához folyamodva leginkább csak a látszat kedvéért tartotta fenn a tárgyalásokat újabb és újabb követelésekkel előállva.⁹⁷ A Társulat vezetése továbbra is ragaszkodott hozzá, hogy Kuczka a 800 ezer lejre rügő vételárát és a 60 ezer lejt kitevő bérhátralékot a bukaresti nunciushoz tegye letétbe. Nem állt el attól a követeléstől sem, hogy a bukaresti érsek egy nuncius által láttamozott nyilatkozatot adjon ki arról, hogy a Szent Ilona-templom-

94 Zombory Lászlóról keveset tudunk. Bizonyos, hogy a Majláth Gusztáv Károllyal kialakult konfliktusa miatt az 1920-as évek első felében távozott az erdélyi egyházmegegyéből Bukarestbe, ahol széleskörű kapcsolatokat épített ki román politikai és egyházi körökkel. Lásd Domokos Pál Péter: *Rendületlenül. Márton Áron Erdély püspöke*. Eötvös Kiadó, Budapest, 1989, 153. Megállapítható, hogy hivatalosan 1938. márc. 11-ig bukaresti volt kanonok. Lásd Cisar levele Nicolae Colan vallás- és művészetügyi miniszternek. Bukarest, 1939. jan. 16. Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), f. 2720, Nr. 1939/96, fil. 3.

95 Bárdossy László bukaresti követ jelentése Kányának. Bukarest, 1935. júl. 3. MOL, K 64, 95. cs., 1942/27. t., 474/1935. res. pol. sz.

96 Gömbös átirata Kányának. Budapest, 1935. aug. 12. Ibid. 568/1935. res. pol. sz.

97 Gömbös átirata Kányának. Budapest, 1935. nov. 12. Ibid. 756/1935. res. pol. sz.

ban kizárólag római katolikus és lehetőleg magyar nemzetiségű vagy legalább is magyarul tökéletesen tudó szerzetesek alkalmazhatók, s a templomban kizárólag latin szertartású istentiszteletek tarthatók, továbbá vasárnap és ünnepnapokon a fő istentiszteleti nyelv a magyar lesz.⁹⁸

Az ügyben fordulatot jelentett, hogy az akkoriban már meglehetősen idős Kuczka 1936. december 24-én elhunyt.⁹⁹ Gyárfás egy jóval későbbi összefoglalójából tudjuk meg, hogy a lengyel pap még a halála előtt neki írt, 1936. június 27-i keltezésű levelében a feloldhatatlan ellentétek miatt megszakítottan deklarálta a kapcsolatát a magyarországi egyesülettel. A végrendeletében a jogilag a saját tulajdonát képező brailai ingatlant a bukaresti katolikus érsekségre hagyta, amely így annak kizárólagos és korlátlan tulajdonosává vált. A bukaresti katolikus magyarság köréből ekkor szervezték meg a Katolikus Férfiszövetséget, amelynek elnöke Blaskó Pál mérnök lett, s amelynek egy önálló bizottsága volt hivatott a tárgyalásokat folytatni a Szent Ilona-templom státusáról. A testület azzal kívánta megvetni a brailai épületre irányuló igényének jogalapját, hogy előkészítette a Szent Ilona-templom melletti önálló magyar egyházközség megalapítását. Ennek szervezeti szabályzatát elküldték Cisarnak azzal, hogy jóváhagyása után ennek az egyházközségnek bocsássa rendelkezésére a Kuczkatól örökölt brailai objektum vételárát. 1937. október 23-án a magyar katolikus szövetség vezetőit fogadta Cisar, majd az új bukaresti nuncius, Andrea Cassulo is. Előbbi ígéretet tett a magyar egyházközség szervezeti szabályzatának megvizsgálására, illetőleg a brailai iskolaépület eladásából befolyó, becslések szerint akkori értékén már legalább 1,5 millió lejes vételárból az egyházközség céljainak támogatására. Ennek nyomán Blaskó 1938. február 24-én vételi ajánlatot nyújtott be, s közölte, hogy amennyiben az érsek hajlandó a Szent Ilona-templomot és a mellette elterülő telket a magyar katolikus hívek felekezeti, kulturális és oktatási céljaira fordítani, egy 1,2 millió lejes hitelkeretből megveszik a brailai épületet. Ennek az elképzelésnek a megvalósítását nemcsak az érsek halogató magatartása hátráltatta, hanem a részben világi személyeket tömörítő magyar katolikus szövetség és a Szent Ilona-templomban akkor szolgáló jezsuita páter, Horváth Sándor közötti ellentétek is. Utóbbi inkább a Jézus Társaságának kezében szerette volna látni a templomot és a telket, amelyen kifejezetten egy jezsuita rendházat kívánt felépíttetni, míg a helyi katolikus szövetség ezzel hosszú távon nem látta volna biztosítottak a magyar nyelvű lelki gondozást, ezért inkább a megalakítandó egyházközség kompetenciáját próbálta érvényesíteni. Mire a bukaresti

98 Gömbös átirata Kányának. Budapest, 1936. máj. 5. Ibid. 369/1936. res. pol. sz.

99 Krywald beszéde a Társulat közgyűlésén. Budapest, 1937. jún. 8. MOL, P 1431, 18. d., 1. t., 29/1937. t.

magyar katolikus szövetség vezetői a második bécsi döntést követően Magyarországra repatriáltak, a kérdésben nem sikerült dűlőre jutni.¹⁰⁰

Nem tudjuk, pontosan mikor, de minden bizonnyal valamikor 1941–1942 fordulóján Cisar az akkori valós értékén aluli áron, 800 ezer lejért eladta az egykori brailai iskolaépületet, s az összeget a jezsuitákat képviselő Horváth rendelkezésére bocsátotta. A vételárból a páter 200 ezer lejt rögtön felhasznált a bukaresti rendház felépítésére felvett hitel törlesztésére, a maradékból pedig megvásárolta az épület melletti telket. Sem a Külügyminisztérium, sem a Szent László Társulat levéltárában lévő iratok nem tisztázzák pontosan a kialakult helyzetet, de a külügyi dokumentumok azt sugallják, hogy az összeg felhasználásának mikéntjét Horváth nem egyeztetette előzetesen a Szent László Társulat vezetőségével.¹⁰¹ Ezt támasztja alá a kérdésről az utókorra maradt utolsó irat, a vatikáni magyar követség 1942. szeptember 18-i jelentése is. Eszerint az államtitkárságon interveniáló Luttor Ferenc követségi kánonjogi tanácsos kérte, hogy szólítsák fel Cassulót a Szent László Társulatot megillető tulajdon- és rendelkezési jog védelmére. Guilio Barbetta prelátus, a Római Kúria püspöke a nuncius korábbi jelentéseire hivatkozva kifejtette, hogy „az eladás jóhiszeműleg történt, és a magyar plébános, Horváth Sándor, *mint látszólagos törvényes örökös* [kiemelés – S. A.], vagyonmentés [címén – S. A.] rendelkezett az egyébként már régebben molesztált [sic! – S. A.] ingatlan felett”. A bíboros is szükségesnek vélte megállapítani, hogy a magyar plébánost „mennyiben illette meg a rendelkezési jog, illetőleg mennyiben volt a magyar lelkipásztorkodás érdekében az eladás sürgős és indokolt”.¹⁰² A bukaresti magyar ingatlanvagyon ügye nem nyert a brailai épületéhez hasonló, legalább halvány reményekre feljogosító végkifejletet. A Gozsdu Alapítvány státusát rendező 1937. október 27-i magyar-román kétoldalú megállapodásba ugyanis végül nem vették fel az óromániai javak kérdésének megoldását, a magyar engedmények tárgya részben a bukaresti épületkomplexum lett. Bizonyos, hogy a kérdés magyar nemzeti érdekeknek megfelelő megoldását később sem, legalább is az általunk tárgyalt tágabb korszak végéig, azaz 1944-ig nem sikerült elérni.¹⁰³

100 Gyárfás összefoglaló feljegyzése. Hely nélkül, 1942. szept. 4. MOL, K 64, 95. cs., 1942/27. t., 336/1942. res. pol. sz.

101 A Miniszterelnökség átirata a Külügyminisztériumnak. Budapest, 1942. aug. 8. Ibid. 319/1942. res. pol. sz.

102 A vatikáni követség jelentése Kállay Miklós külügyminiszternek. Róma, 1942. szept. 18. Ibid. 354/1942. res. pol. sz.

103 Árvay Zsolt: A bukaresti magyarok lélekszámának alakulása. In *A Bukaresti Petőfi Művelődési Társaság Értesítője. 1994–1997*. Szerk. Györfi Ibolya et al. Kriterion, Bukarest, 1998, 99–100.

Függelék¹⁰⁴

*I. Emanuel Kreis*¹⁰⁵ *brilvai plébános levele Artner Edgárnak*¹⁰⁶, a Szent László Társulat titkárának a brilvai plébániai iskola átköltöztetésének lehetőségéről az egykori magyar iskola épületébe. Braila, 1934. február 9. Német nyelvű kéziratos eredeti. MOL, P 1431, 17. d., 1. t., 8/1934. sz.

Katolikus Fiúiskola
Braila, Galați u. 19.
Románia

1934. II. 9.

Főtisztelendő Dr. Artner úr!

Szeretném Önt barátilag arra kérni, hogy szíveskedjék felvilágosítást adni nekünk arról a Brailában található épületről, amelyet a Szent László Társulat 1912-ben itt maga építtetett a magyarok számára, és amely most August Kuczka¹⁰⁷ prelátnak a tulajdonában van.

Mivel a plébániai iskolába idén 32 magyar gyerek jár, és rajtuk kívül sokan vannak a román városi iskolákban is, valamint a legtöbb magyar gyerek-

104 A témára vonatkozó, s a Szent László Társulat levéltári anyagában található leg-
alapvetőbb idegen nyelvű (német és olasz) forrásokat abból a célból közöljük, hogy
ezzel is elősegítsük a regáti magyarság történetének feltárására irányuló jövőbeni
kutatásokat. A dokumentumok eredeti szövegeképén és tagolásán nem változtattunk.
A rövidítéseket a magyar fordításban feloldottuk, a rövidítések helyét külön nem
jelöltük. A német nyelvű iratokat saját fordításunkban tesszük közzé, az olasz nyelvű
iratot Tomor Csilla ültette át magyarra. Az iratokban előforduló román tulajdonne-
vek különféle írásmódját a jelenlegi román helyesírási szabályokat alapul véve egysé-
gesítettük. A településnevek közlésekor – a szövegkörnyezet függvényében – kivételt
tettünk a gyakorta felbukkanó magyaros hangalakú városokkal, mint például Braila,
Galac, Konstanca.

105 Kreis, Emanuel (1894–1964) német származású romániai katolikus lelkész. A dob-
rudzsai Caramuratban született. 1922-ben brilvai káplán, 1924-től különböző he-
lyeken, Pitești-ben, Turnu Severinben szolgált. 1933-tól brilvai plébános. 1935-ben
Konstancára került, majd 1952-től Bukarestben, a „barátok templomában” (Bărăția)
szolgált. 1955-től a bukaresti Szent József katolikus székesegyház plébánosa.

106 Artner Edgár (1895–1972) teológus, egyháztörténész. Az 1930-as és 1940-es évek-
ben a Hittudományi Akadémián az egyház- és dogmatörténet professzora. Az 1920-
as években a Szent László Társulat titkára.

107 Kuczka, August (1865–1936) lengyel származású romániai katolikus lelkész. A szi-
léziai Osiny-ben született. 1902-től 1919-ig a bukaresti katolikus érsekség papi sze-
mináriumának vezetője, egyúttal az érsekség egyházi főtanfelügyelője, az 1920-as és
1930-as években plébános Brailában, Turnu Severinben és Ciopleaban.

ről mi kedvezményes díjazás fejében gondoskodunk, nem volna-e lehetséges, hogy a plébániai iskolát ott (tudniillik a Társulat volt épületében) helyezzük el, abban a reményben, hogy a többi magyar gyerek is odakerül.

Monsenior August Kuczka egy román, illetve zsidó ügyvédet feljogosított arra meghatalmazás által, hogy az épületet (a volt magyar katolikus iskolát) szabadon bérbe adja.

Mivel mi olyan sok magyar gyerekkel gratis vagy kedvezményes tandíj fejében foglalkozunk, túl szegények vagyunk ahhoz, hogy 60.000 lej bérleti díjat fizessünk Kuczka prelátus úrnak, és nagy sajnálattal kell látnunk, hogy mások – akiknek semmi közük a katolikus közösséghez (egyházközséghez) és a magyarokhoz – fognak ott berendezkedni.

Talán lehetséges volna a Szent Julián Társulat által valamilyen más jelleghű térítést adni a prelátus úrnak.

Az a tény, hogy az itteni magyarok nem mehetnek be az épületbe, nagy sérelem számukra.

Legalázatosabban várom a választ!

Mély tisztelettel:

Emanuel Kreis

a katolikus iskola igazgatója

U. i. Attól félünk, hogy minden túl késő lesz, mivel a zsidó¹⁰⁸ (az ügyvéd) valóban igyekszik bérbe adni a házat.

Monsenior August Kuczka kánonjogi eljárással fenyeget a magyar mozgalom miatt, melyet nekem tulajdonít.

2. Emanuel Kreis levele Krywald Ottónak¹⁰⁹, a Szent László Társulat ügyvezető alelnökének a brailai magyar gyerekek magyar nyelvű oktatásának lehetőségéről. Braila, 1934. március 4. Német nyelvű kézírásos eredeti. MOL, P 1431, 17. d., 1. t., 23/1934. sz.

108 Aláhúzás az eredetiben.

109 Krywald Ottó (1872–1954) katolikus lelkész, pápai prelátus. Az 1896-ban alakult Regnum Marianum papi közösség gondnoka, majd házfőnöke, egyik első lelki vezetője 1919-ig. 1924-től a budatétényi Názáret Missziósház vezetője. Különféle missziós szervezetekben játszott vezető szerepet. 1926-tól az Unio Cleri pro Missionibus magyarországi országos szervezetének érseki főbiztosa, esztergomi egyházmegyei igazgatója, egyúttal a Hitterjesztés Egyesülete és a Szent Péter Műve magyarországi szervezetének országos elnöke. 1929. márc. 13-tól 1945. nov. 19-ig a Szent László Társulat ügyvezető alelnöke.

Katolikus Plébánia
Braila
Románia

Főtisztelendő Úr!

4. III. 1934.

Köszönöm folyó év II. 24-én kelt becses levelét.¹¹⁰ Csatoltan talál egy emlékeztető iratot,¹¹¹ amelyből látható, hogy a Braila, Bălcescu u. 7. számú házát a Szent László Társulat építette.

Teljes mértékben az a véleményem, hogy valakit azonnal küldjenek ide, aki a dolgot loco¹¹² pontosan megvizsgálja és segít nekem, hogy a 32 magyar származású gyerekekkel foglalkozó egyházközségi iskola bekerüljön az épületbe. Minden birodalom gondoskodik a leszármazottairól, már csak az anyanyelv végett is.

Monsenior Kuczka, aki Turnu Severinben plébános, kánonjogi perrel fenyeget engem, mivel törődöm kicsit a szegény magyarokkal, vagyis mert az egyházközségi iskolával be akarok költözni a Bălcescu u. 7-es házba. Kompenzációként létre akarok hozni egy csoportot a magyar nyelv megtanulása céljából a magyar származású gyerekek számára. Nem akarok ellene forradalmat csinálni, távol álljon tőlem, de az itteni magyar gyerekeknek és magyaroknak is segíteni kell, és okosan kell velük bánni. Minden népnek megvannak a maga jogai. Kérem, akadályozza meg a kánonjogi pert! Kuczka főpásztora Monsenior Alexander Cisar¹¹³, Bukarest érseke, II. kerület, General Berthelot út 19. Abban az esetben, ha Monsenior Kuczka kánonjogi eljárást indít ellenem, égbekiáltó botrány fog kitörni.

Senki se higgye, hogy Brailában kihalt a magyar élet.

Megismételve, hogy nagyon jó lenne egy vizsgálat, szívélyesen üdvözli legodaadóbb híve:

Emanuel Kreis plébános
Olvashatatlan titulus

2 melléklet¹¹⁴

110 Nem találtuk meg.

111 Nem találtuk meg.

112 Sic! Lat. „helyben”.

113 Cisar, Alexander Theodor (1880–1954) romániai katolikus egyházi főméltóság. Bukarestben született, de felmenői révén csehországi német szülőktől származott. 1920–1924 között moldvai katolikus püspök, 1924. dec. 3-tól haláláig – 1949-ben néhány hónapot leszámítva – bukaresti katolikus érsek.

114 Nem találtuk meg.

NB. Tétovázás esetén minden túl késő lesz, mivel fennáll a veszélye a ház bérbeadásának vagy eladásának. Szégyen, hogy egy zsidó ügyvéd tart a kezében mindent (ami Monsenior Kuczkat illeti).

3. A Szent László Társulat memoranduma a Szentszékhez a regáti magyarok és a moldvai csángók felekezeti ápolásának problémáiról. Hely nélkül, dátum nélkül. [Budapest, 1934. március 4.]¹¹⁵ Olasz nyelvű gépelt másolat. MOL, P 1431, 17. d., 1. t., 22/1934. sz.

Szentséges Atya!

A Szent László Társulat 1861-ben alakult azzal a céllal, hogy a külföldön élő magyaroknak nyújtson lelki támaszt, akik akkoriban elsősorban Bukovina, Moldva és Románia területén éltek.

Az idő múlásával azonban, elsősorban a múlt század utolsó évtizedeiben, a magyarok kivándorlása Amerikába egyre inkább felerősödött, így tehát a Szent László Társulat kiterjesztette működését ezekre a hívőkre is, és papokat, illetve apácákat küldött hozzájuk. A Társulat 1914-ben 52 amerikai magyar iskolát látott el ingyen tankönyvekkel.

A Bukovinában található hét település lakói, amelyeket általában csángó falvaknak is szoktak nevezni, az erdélyi (magyarul székely, németül szekler, latinul siculi) kivándorolt magyarok leszármazottai. A falvakat 1764 után alapították csiki székelyek. Ezen falvak lakosainak száma mára már meghaladja a 10.000 főt, mindannyian katolikusok, kivéve 300 protestánszt Andrásfalváról. A háború előtt a Szent László Társulat a hívők lelkipásztori gondozására papokat és tanárokat képeztetett ki. 1914-ben 2000 helybéli fiatal tanult a Társulat iskoláiban 50 tanár vezetése alatt.

A besszarábiai magyarok a kunokkal keveredett, illetve az őshazába visszavándorló magyarok leszármazottai. Mindannyian kivétel nélkül katolikusok, ezért hívják magukat népiesen a szakadár románokkal ellentétben magyar vallásúaknak. Jelenlegi lélekszámuk 12.325.

A világháború előtti Románia területén 150 ezer magyar, vagyis székely élt. A Szent László Társulat Bukarestben fiú és leány elemi iskolákat tartott fent, többek között egy leány népiskolát, egy ipari iskolát stb. Az iskolákban 800 diák tanult és 20 tanár tanított. A tanfelügyelő Kuczka August prelátus

¹¹⁵ Az iraton nem szerepel hely- és dátummegjelölés, a datálására ugyanakkor egyértelmű támpont Shvoy Lajos Angelo Rotta pápai nunciushoz írt későbbi latin nyelvű levele és a nuncius arra adott válasza. Ezeket lásd MOL, P 1431, 17. d., 1. t., 126/1934. sz.

volt, akit a bukaresti püspök és a Társulat nevezett ki, jelenleg Turnu Severin plébánosa. Az ő kezdeményezésére a magyar katolikus hívők pénzéből épült fel a Szent Ilona-templom Bukarestben a Cuza Vodă utcában. De a Társulat máshol is tartott fent iskolákat, ahol 1914-ben összesen 1900 diák tanulását 39 tanító biztosította, többek között az alábbi városokban: Braila, Buzău, Craiova, Galac, Giurgiu, Pitești, Ploești és Târgoviște. Időről időre magyar papokat is küldtek ezekre a helyekre missziós céllal vagy a hűsvéti ájzatosság elvégzésre, ily módon pedig a vallási élet fellendítésére.

A háború után azonban a dolgok állása megváltozott. A Bukovinában és a Besszarábiában lévő magyar településeket Romániához csatolták. Ezek tehát a Szentszék és a Román Királyság közötti megegyezés szerint a jászvásári püspökség alá tartoznak. Ehhez az egyházmegyéhez jelenleg Moldvában 90.660, a háború előtti Bukovinában 10.000, Besszarábiában 12.335, vagyis összesen 112.995 katolikus hívő lélek tartozik, akik közül mintegy 100.000 kétségkívül magyar származású, mivel hetvenötezren a mai napig magyar nyelven beszélnek, amit anyanyelvüknek tartanak az ismétlődő elrománosítási kísérletek ellenére is.

Ezek az adatok Domokos Pál Péter¹¹⁶ „Moldvai magyarság” (Csíksomlyó, 1932) című könyvéből származnak. Ebben a szerző elmeséli saját tapasztalatait, amelyeket 1929-ben szerzett, amikor bejárta ezt a vidéket. Bákó tizenkét plébániáján 46.620 magyart talált, ezek közül azonban 6.830 már nem érti a magyar nyelvet. Ami a magyar plébániákat illeti, Siret (Szeretvásár) egyházmegyéjében van kettő, 15 Beszterce és 11 Tatros megyében. De egyik plébánián sem lehet találni egyetlen magyar papot sem.

Mindazt, amit a fent említett Domokos állít, megerősíti Carol Auner¹¹⁷ „A romániai magyar telepek történeti vázlata” (Temesvár, 1908) című könyve. A szerző szerint a moldvai területeken a magyarok száma 31.089, a

116 Domokos Pál Péter (1901–1992) tanár, történész, néprajzkutató. 1926–1940 között székelyföldi települések különböző fokú oktatási intézményeiben tanított. 1929-ben és 1932-ben beutazta Moldova magyarok által lakott településeit. A két világháború között az erdélyi és magyarországi közvélemény az utazásait is megörökítő munkái alapján ismerte meg a moldvai csángók történelmét és népi kultúráját. A második bécsi döntés után a kolozsvári Állami Tanárképző igazgatója. 1940–1941 fordulóján a bukaresti magyar követségre volt beosztva a moldvai csángók helyzetének tanulmányozására.

117 Auner, Carol (1865–1932) német származású romániai katolikus teológus, történész. Bécsben született. Az 1910-es években több román és német nyelvű katolikus folyóirat alapításában vett részt. 1911-től 1931-ig a bukaresti katolikus érsekség teológiai szemináriumának professzora, majd rektora.

többi részen 12.951 lelket számolt. Ezeket a számokat erősíti meg Gustav Weigand¹¹⁸ lipcsei professzor, aki könyvében "Fremde Elemente in der Moldau" (Lipcse, 1902) 58.000 csángóról beszél, illetve egy 2100 főt számoló csoportról, akik a magyarok leszármazottai, és akik sokkal korábban telepedtek meg itt, mint a később bevándoroltak, valamint 13.000 székelyről, akik a többi népcsoport között szóródtak szét Moldva területén. Ha ezeket a számokat összeadjuk, a magyarok lélekszáma 73.100 főre rúg. Ugyanez a szerző írja, hogy az elszakadt népcsoportnál nagy számban talált olyanokat, akik etnikailag és nyelviileg kétségkívül nem voltak magyarok. Ez azt jelenti, hogy az egyszerű nép, ha elhagyja magyar nemzetiségét, elhagyja katolikus vallását is, és a román egyházzsakkadás prédájává lesz. A P. Bangha SJ¹¹⁹ által szerkesztett Katolikus Enciklopédia szerint a jászvásári egyházmegye 1929-ben 160.000 hívő lelket számolt, amelyeknek háromnegyede magyar volt.

A világháború megszakított minden kapcsolatot a Szent László Társulat és a rábizott területek között. Bukovina csángó falvaiban vannak még magyarul beszélő papok, de felmerül a kérdés, ki követi majd őket? A Társulat jelen pillanatban képtelen gondoskodni papok és tanítók egy új generációjáról. Ezeket a falvakat kivéve, egész Moldvában nincs egyetlenegy magyar pap sem. A magyar plébániák híveit olasz ferencesekre bízták.

Manapság Európában a magyar főváros után Bukarestben él a legtöbb magyar, 140.000 fő, akiknek 60%-a katolikus. Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy a városban élő, jobban mondva az egész egyházmegyében élő katolikusok, kivéve néhány más anyanyelvűt, mind magyarok. Ez a jelentős emigráns csoport háztartási alkalmazottakból, ipari munkásokból, kézművesekből, kereskedőkből, pincérekéből és szolgálókból áll - a mai hivatalos statisztikai adatok szerint 12.000 fő dolgozik ilyen minőségben. Ezek a szegény emberek nemcsak, hogy nyomorúságos anyagi körülmények között élnek, de siralmas elszigeteltségben is, köszönhetően a vallási támasz hiányának. Nincs másuk, csak egy öreg templomuk, amit Bărăția-nak hívnak, ami a magyar barát szóból ered, és egyben ferences szerzetest is jelent, mert ez a kettő a magyarok szemében ugyanazzal a jelentéssel bír. Ezek az embe-

118 Weigand, Gustav (1860-1930) német nyelvész, filológus, a romanológia egyik alapítója. 1893-ban és 1909-ben beutazta a románok és arománok által lakott balkáni területeket. Számos, román nyelvészettel foglalkozó szakmunkát írt.

119 Bangha Béla (1880-1940) jezsuita szerzetes, teológus, író, szerkesztő. 1917-ben nagyrészt az ő kezdeményezésére hozták létre a Központi Sajtóvállalatot, a katolikus lapkiadás részvénytársaságát. Hithirdetőként bejárta az Egyesült Államokat és Nyugat-Európát. 1928-tól 1935-ig a budapesti jezsuita rendház főnöke.

rek nem értik a bukaresti püspököt, mivel az nem beszéli a nyelvüket. Papjai között is nagyon kevesen beszélnek magyarul. A magyar katolikusoknak jelenleg nincs saját iskolájuk, és ez magyarázatot ad arra, hogy a protestáns elemi iskolában a diákok fele miért katolikus vallású.

Ezen érvelés okán a Szent László Társulat kéri Szentséged segítségét és közbenjárását azért, hogy ezeken a területeken újrainduljon az apostoli küldetés, kizárva mindennemű politikai célt, egyetlen szándékként az ott lakó magyarok katolikus hitének megerősödését és megtartását célul kitűzve.

A Társulat azért is merészkedik ezzel a jogos és méltányos kéréssel Szentségedhez fordulni, mert bátorítva érzi magát és buzdítást nyert az utóbbi időben éppen egy német hasonló intézet, az éppenséggel nem kicsit nacionalista Bonifácus Verein példája alapján. Ez a szervezet munkásságát az egész mai román állam területén megkezdte, és lankadatlan buzgalommal végzi. A *Schönere Zukunft* 46. számában olvasható (1933. augusztus 13.), hogy Jászvásár püspöke lelkipásztori levelében ajánlja a német hívek figyelmébe a Bonifác Társaságot. Így érthető, hogy a német katolikusok gyűjtést szerveztek maguk között és 400.000 lejt adtak össze, amihez még hozzájött a szervezet bőséges pénzbeli hozzájárulása, és így fel tudtak építeni Czernovitzban egy árvaházat és egy iskolát. Ezen felül a temesvári egyházmegyében 130 plébániai csoport alakult, és 40 iskola katolikus fiatalja csatlakozott a Bonifác Társasághoz. A Társaság hitoktatókat is küld, akik azon felül, hogy a hívőknek katekizmust és egyházi éneket oktatnak, aktív propagandát folytatnak a német katolikus sajtó és irodalom mellett, könyvtárakat létesítenek, kultúrköröket, kórusokat alakítanak, amatőr színelőadásokat rendeznek. Freiburg im Breisgau püspöke három bádeni szerzetest küldött Romániába hat hétre, hogy 14 helyen teljesítsenek missziós szolgálatot.

Romániában a német katolikusok száma jóval kisebb, mint a magyaroké, mégis 17 pappal rendelkeznek, és így nem szenvednek hiányt a vallási élet terén. Sőt a Bonifác Társaság, egyetértésben a román püspöki kar elgondolásával, kéri, hogy a Szent László Társulat a kisebbségi jogok értelmében újból végezhesse egyházi működését, és ehhez kapja meg a püspökök támogatását, mivel a román egyházmegyék magyar hívei, Bukovina kivételével, híján vannak magyar nyelvű papoknak. A Szent László Társulat a maga részéről szeretné segíteni a román püspököket a hívek katolikus hitéletének visszaállításában. Mindezt politikamentesen, nem irredenta módon. Ez a probléma hatvan éve, a Társulat megalapításakor nem létezett. Most sincs másról szó, mint a magyarok lelki gondozásának visszaállításáról a Társulat eredeti szándéka szerint, valamint arról, hogy megtartsuk a híveket a Katolikus Egyház számára.

Ezért ennek a feljegyzésnek első pontja az a kérés, hogy a Szentszék a bukaresti nunciatúra közbenjárásával szíveskedjen intézkedni a háború után a Szent László Társulat bukaresti államosított ingatlanainak visszaszerzéséről. Ez a következők:

1) a Cantacuzino u. 9. (ma már 25.) szám alatti ingatlan, illetve a Filipescu u. 10. szám (ma már Scaune u. 12.) alatti ingatlan; összesen 7 épület, 5.589.27 m², becsült értékük 9.683.613 lej;

2) a Filipescu u. 8. szám (ma már Scaune u. 12.) alatti ingatlan, a Cantacuzino u. 9. (ma már 15.) szám alatti ingatlan sarkán, 709,10 m², a melléképületekkel együtt, a szakértői becslés szerinti értéke 581.410 lej;

3) a Cuza Vodă u. 100. alatti ingatlan, 1429.54 m², mely két épület-együttesből áll, becsült értéke 3.826.230 lej;

4) a Cuza Vodă u. 102. szám alatti szabad terület, illetve ugyanígy a Bitrinilor u. 14. szám alatti terület, 2011.42 m², értéke 603.410 lej;

5) a Cuza Vodă u. 104. szám alatti ingatlan, ami a Bitrinilor u. 2. sarkán áll, 462.10 m², becsült értéke 37.000 lej.

A kánonjog szerint ez a vagyon a katolikus Szent László Társulatot illeti, vagyis katolikus vagyon, aminek a védelmét a békeszerződés is garantálja. Ez hatékonyan biztosítani tudná a magyar katolikus hívők vallási megújulását, újból rendelkezhetnének vallási, spirituális, kulturális és szociális központokkal. Tragikus módon a háború után egyedül a magyar katolikus iskolákat nem lehet újból megnyitni, mivel az épületeket államosították, a többi nemzetiségi iskola akadálytalanul megkezdheti munkáját. Mindehhez még hozzá kell tenni, hogy pont a magyaroknak kellett kitűnniük azzal, hogy nem jelentek meg legutóbb, amikor a bukaresti katolikusok ünnepélyesen fogadták a nunciust, üdvözölvén őt románul, franciául, németül és olaszul, csak a magyarok nevében senki nem üdvözölte őt, annak ellenére, hogy a városban ők teszik ki a katolikus hívők legnagyobb részét. Igen ám, de pástori nélküli nyájról van szó, csak nekik nincs se iskolájuk, se katolikus közösségük. Csak az biztosítaná a magyarok hitéletét, ha a fent nevezett épületek egy részét az erdélyi ferencesek kapnák meg, és ismét misét celebrálhatnánk (amit értesüléseink szerint igen szívesen tennének) a Cuza Vodă utcai Szent Ilona-templomban, amit annak idején még a magyar hívők adományából építették.

Az Egyház mindig is támogatta az ember legtermészetesebb jogát, vagyis, hogy az anyanyelvén gyakorolhassa a vallását. Ennek a jognak a védelmét kérjük mi is a Romániában, és elsősorban a Moldvában élő magyar testvéreink számára. Ez az Egyház érdeke is, amit a tapasztalatok is egyre jobban megerősítenek, mint azt Pap András, Tatros derék plébánosa is írta

1839-ben, sürgetvén a magyar papok számának növelését azon a vidéken: „Nem lehet megtartani a katolikus hitben a hívőket, hacsak nem az anyanyelvükön keresztül.” Már abban az időben több tiszta magyar-székely falu kényszerült előbb elhagyni anyanyelvét, majd leszakadt az anyaszentegyházról, csupán mert nem voltak magyarul beszélő papjaik. Ez a veszély ma mindennél erősebb.

Esedezve kérjük az Apostoli Szentszéket, szigorúan kötelezze a püspököket elegendő számú fiatal magyar lelkipásztor kitaníttatására, és biztosítsák, hogy azok elsajátítsanak annyi kulturális ismeretet, ami elengedhetetlen a honfitársainknak tett szent szolgálat teljesítéséhez. A magyar szülők pedig továbbra is panaszkodnak, hogy fiaik nem beszélhetnek az anyanyelvükön, és nem olvashatnak magyar könyveket a román papneveldekben, hogy a csángó-székely fiatalok elfelejtik saját magyar nyelvüket, hogy eltávolodnak attól a néptől, amelytől származnak, és amelynek lelki gondozását a papoknak kell végezniük. Egy egyszerű, iparos családapa így ír: „Két fiam van. Magyarok, mint én magam vagyok. Szeretnének papneveldebe menni. Jászvásáron és Bukarestben is van szeminárium. De mi szülők jól tudjuk, hogyha a fiaink ezekben az intézményekben tanulnak papnak, elfelejtik majd – vagy még rosszabb – megvetik majd a mi szeretett anyanyelvünket. Eddig ez történt minden fiatallal, aki ezekben a szemináriumokban tanult. A jászvásári püspök is magyar származású, ő is csángó gyerek volt, de ma már nem érti a nyelvünket, sőt pont ő az, aki megtiltja nekünk a magyar éneket a templomban. Egy magyar fiúnak, aki Jászvásáron tanult papnak, megtiltották, hogy magyarul beszéljen, olvasson vagy írjon, sőt anyanyelve társai és feljebbvalói gúnyolódásának céltáblája lett, olyannyira, hogy a végén meggyűlölte szülei anyanyelvét, akik sokszor éheztek is, csakhogy őt kitaníttassák.”

A moldvai magyarok már több mint egy évszázada panaszkodnak, hogy nemcsak nincs preláthusuk, de plébánosuk sem, aki beszélne a nyelvüket. Sőt a bogdánfalvi (lélekszáma 3500) szintizsta magyar egyházközség hívei nem olyan régen eljuttattak Őszentségéhez egy 374 ember által aláírt kérvényt, hogy a Szentszék kegyeskedjen küldeni hozzájuk egy magyarul beszélő lelkipásztort, aki ismeri, és nem tagadja meg ősapáik nyelvét. Olyan papot, aki magyarul tud és akar gyóntatni, beleértve az öregeket és betegeket is, akiknek in articulo mortis¹²⁰ nélkülözniük kell vallásunk vigasztaló és tanító szavait, és nem tudnak illően felkészülni a keresztyéni eltávozásra.¹²¹

120 Sic! Lat. „a halál pillanatában”.

121 Az olasz nyelvű fogalmazványban a Valea-Seacă településnév szerepel. A bogdánfalvi hívek előterjesztéséről közelebbi adatot nem tudunk, de más moldvai településekről

Olyan panasz is eljutott hozzánk, hogy a magyar nyelvet nem bíró papok nem egyszer megtagadták a haldoklótól a bűnbocsánatot, mert csak magyar imakönyve volt. Bákóban egy erdélyi ferences csángó-magyar pap, aki a városból való volt ugyan, az első miséjét tavaly júliusban tartotta, s bár felkérték, de magyar lévén, megakadályozták, hogy a szószelekről prédikáljon.

A háború befejeztével a békeszerződések legalább névlegesen, sajnos nem ténylegesen, garantálták a kisebbségeknek a nyelvhasználatot, a kulturális fejlődést, és a szabad vallásgyakorlatot. Ezért kérünk védelmet és kérjük az Apostoli Szentszék közbenjárását, hogy legalább a papság tartsa tiszteletben ezeket az alapjogokat.

Tisztelettel kérjük az Apostoli Szentszék közbenjárását a Nunciátúránál és a püspököknél, hogy jóváhagyásukkal a Társulatunk által ajánlott és támogatott lelkipásztorok eljuthassanak és meggyóntathassák a hívőket, köztük valódi vallási témájú könyveket oszthassanak szét. A Szent László Társulat a magyar püspöki kar felkérésére jelenleg az én vezetésem alatt áll. Ebben a minőségemben kérem az Apostoli Szentszék hathatós segítségét, hogy újból Isten és az Egyház dicsőségére munkálkodhassunk, valamint a romániai magyar katolikus hívek örök üdvösségéért.

4. Emanuel Kreis levele Krywald Ottónak a brailai plébániai iskolába járó magyar gyermekekről. Braila, 1934. március 10. Német nyelvű kéziratos eredeti. MOL, P 1431, 17. d., 1. t., 25/1934. sz.

Katolikus Népiskola Főtisztelendő Prelátus Úr! 1934. III. 10.
Braila
Románia

Köszönöm III. hó 8-án kelt becses levelét.¹²² Mellékelten küldök egy statisztikát Önnek azokról a magyar származású gyerekekről, akik a katolikus plébániai iskolát látogatják. Ebből Ön világosan láthatja, hogy vannak itt magyarok, és hogy gondoskodni kell róluk. Amennyiben elvesztik az anyanyelvüket, úgy elvesztik a hitüket is.

Mivel Monsenior Kuczka a házat mintegy odaajándékozta az érsekségnek, Ön könnyen megírhatná a főtisztelendő bukaresti érseknek, hogy egy

eljuttattak a Szentszékhez hasonló tartalmú kérvényt. Lásd Vince Gábor: i. m. 170-177.

122 Nem találtuk meg.

efféle „donatio” nem áll szilárd alapokon, az áruba bocsátásról nem is beszélve.

Az egész város szemében szégyenteljes dolog lenne egy „domus catholica”-t bérbe adni, amely a legnagyobb fontossággal bír. Hogyan lehet ilyesmit csinálni? Kérem szépen, mi volt az építés causa-ja? Hogy máshitűek örök időkre¹²³ rátegyék a kezüket? Nem, nem, a magyarság még nem halott, még él és joga van az életre. Miért hagyják a magyar gyerekeket éveken át magyar oktatás nélkül?

Na igen, természetesen, most én egy forradalmár vagyok? Miért? Mert megakadályozom, hogy egy domus catholica-t kisajátítsanak?

Még abban az esetben is, ha a magyarok már nem léteznének a térképen, nem helyes egy értékes iskolát eladni, elajándékozni stb., ha olyan sok magyar gyerek van itt.

Én védelmezem az ügyünket, kérem hozzá a segítséget!

Legnagyobb tisztelettel jegyzi odaadó híve:

Emanuel Kreis
Olvashatatlan cím

*Melléklet.*¹²⁴ Emanuel Kreis brailai plébános jegyzéke a katolikus plébániái iskolába járó magyar gyerekekről. Braila, 1934. január 12. Német nyelvű kézírásos eredeti. MTA, Ms. 10.528/180. sz.¹²⁵

Katolikus Népiskola Braila Románia

A katolikus iskolába járó magyar gyermekek statisztikája

No.	Név	Osztály
1.	Berki Y. Sigismund	I.
2.	Bürger L. Bela	I.
3.	Covacs Y. Yon	I.
4.	Ilies A. Andrei	I.

123 A levél szerzőjének aláhúzása kézírással.

124 A magyar gyerekek nevét a dokumentumban szereplő névalaknak megfelelően, szövegüen közöljük.

125 A levél mellékletét képező statisztikai kimutatás nem a Szent László Társulat Magyar Országos Levéltárban őrzött archívumában, hanem a Társulatnak az MTA Kézirattárában lévő kisebb irathagyatékában található meg. Ezt az utóbbi dokumentációt 1964-ben adta át az MTA Kézirattárának Domokos Pál Péter. Lásd MTA Kézirattárának növedéki naplója. Poss. 3/1964. sz.

5.	Kotschi Fr. Dumitru	I.
6.	Nagy M. Mihály	I.
7.	Ruzuly D. Josef	I.
8.	Varga Fr. Mihaly	I.
9.	Andrei Lt. Andraş	I.
10.	Csorba Lt. Andrei	I.
11.	Pieblinger Y. Sigismund	I.
12.	Bálint Ladislau	II.
13.	Jakabos V. Ferencz	II.
14.	Mustață Y. Gheorghe	II.
15.	Karácson Y. Paulus	II.
16.	Rafai G. Antal	II.
17.	Szekely Z. Bela	II.
18.	Costinaş V. Gheorghe	III.
19.	Csutak Y. Josef	III.
20.	Mezei C. Stefan	III.
21.	Papp L. Layos	III.
22.	Poparu C. Cristian	III.
23.	Rusen D. Dumitru	III.
24.	Balas R. Stefan	IV.
25.	Herczeg M. Mihai	IV.
26.	Kanurski Lt. Stefan	IV.
27.	Karácson Y. Ygnatius	IV.
28.	Nemeth Y. Yosef	IV.
29.	Peter Y. Romulus	IV.
30.	Sabo A. Laios	IV.
31.	Szakács Y. Vendel	IV.
32.	Pieblinger Y. Carol	IV.
33.	Csiszer Georgica	I.

Braila, 1934. I. 12.

Igazgató:
Emanuel Kreis

5. *August Kuczka Turnu Severin-i plébános levele Shvoy Lajos székesfehérvári püspöknek*¹²⁶ a romániai magyar katolikus iskolák első világháború előtti és utáni történetéről. Bukarest, 1934. augusztus 31. Német nyelvű gépelt eredeti. MOL, P 1431, 17. d., 1. t., szám nélk.

Excellenciás Úr, Főtitelendő Püspök Úr!

Június 18-án volt szerencsém Excellenciádat kérni arra, küldje ki egy bizalmi emberét azzal a megbízással, hogy a Brailában található magyar ingatlan kapcsolatban a helyszínen derítse fel a tényállást. Kérésemet nem tartottam szerénytelennek, mivel éppen Brailában precedensértékű esetről van szó, ugyanis annak idején a magyar minisztérium az én megkezdésem alapján küldte Török mérnököt¹²⁷ Brailába az újonnan elkészült iskolaépület átvételére.

Kérésemre eddig nem kaptam választ, ezért Excellenciád engedelmével az alábbi tájékoztatást terjesztem elő.

I.

Még az itteni magyar iskolák megalapítása előtt Pallavicini őrgrof,¹²⁸ bukaresti osztrák–magyar követ a helyi viszonyok ismeretében merész ötletnek tartotta, hogy a szóban forgó iskolák az egyes egyházközségek nevében nyíljanak meg; elsősorban azért, mert ezek nem jogi személyek, továbbá azért, mert – a tapasztalatok szerint – az itteni magyarok között túl kevés egyetértés, komolyság és megértés uralkodik ahhoz, hogy iskolákat tudjanak vezetni. Ennek alapján megállapításra került, hogy az egyházközségek, illetve magyar egyházközségi tagok egyáltalán ne kapjanak iskolaalapítási vagy iskolavezetési jogot. Elvileg tehát az esetleges panaszokat, kívánságokat és jelentéseket – amennyiben ezek figyelemre érdemesek – a bukaresti képviselőnek kell megküldeni véleményezésre, a felek közötti előzetes leve-

126 Shvoy Lajos (1879–1968) megyéspüspök. 1927. jún. 20-tól haláláig székesfehérvári püspök. 1929. ápr. 22-től 1950. dec. 12-ig, a Szent László Társulat felosztatásáig, a szervezet egyházi elnöke.

127 Török Gyula budapesti építészmérnökről van szó. Személyére vonatkozó életrajzi adatot nem találtunk.

128 Pallavicini János (1848–1941) politikus, diplomata. 1875-től állt diplomáciai szolgálatban, 1899-től 1906-ig az Osztrák–Magyar Monarchia bukaresti, majd konstantinápolyi nagykövete. 1902-ben a romániai magyar nyelvű tanintézetek támogatására indított ún. „romániai akció” szellemi atyja. 1927-től élethossziglan a felsőház tagja.

lezés nélkül,¹²⁹ ellenkező esetben nem is lett volna lehetséges egy szabályozott ügyintézés kialakítása.

Ha a mi esetünkben az alelnök úr a Szent László Társulat részéről e szerint az elv szerint cselekedett volna, és a brailai magyarok panaszait nekem vagy magának őexcellenciájának, a bukaresti érseknek terjesztette volna elő, helyálló információkat kapott volna.

Ehelyett levelezget a felekkel, igazat ad nekik, és azt ígéri, hogy Róma felé panaszt tesz ellenünk.

Nehéz megérteni egy ilyesfajta eljárást. Őexcellenciádtól mint a Szent László Társulat elnökétől kapok egy levelet III. 20-i keltezéssel,¹³⁰ amelyben Ön kijelenti, hogy semmilyen lépést nem tesz, mielőtt engem meghallgatna; ugyanakkor Brailából már van előttem egy III. 11-én keltezett folyamodvány,¹³¹ amely szerint Krywald Ottó alelnök úr már az egész dolog felett ítélt, és ítéletét – a Róma előtt teendő panaszt – Brailában már közzé is tette.

Brailában plébánosként sokat tettem a magyarokért, tiszteltek és szerettek, rend, nyugalom és béke volt. Most minden másképp van, civakodás, vita, békétlenség uralkodik. Egyes magyarok, akik hagyták magukat felheccelni vagy valami hasznot várnak a dologtól (így például az egyik bajkeverő egy pár gratis szobát követelt tőlem az iskolában), nem győznek gyalázkodni és gúnyolódni, mivel úgy gondolják, hogy maga a Szent László Társulat vádol engem, sőt, direkt fenyegetnek, úgyhogy alig merek már idejönni.

Természetes, hogy a Szent László Társulatnak joga van ahhoz, hogy a társulati érdekeket védelmezze, de miért kell az emberek közé vinni vitás kérdéseinket, amelyek csak demoralizálják, elidegenítik a népet az egyháztól és csorbítják a klérus tekintélyét? Én a felheccelt magyarokkal szemben a legnagyobb türelmet gyakoroltam. De ha az üldöztetés nem szűnik meg, ki fogom hívni a román hatóságokat rendet csinálni, hogy a feszültség ne terjedjen tovább, és engem személyesen se inzultáljanak többé.

II.

Az Istenben boldogult bukaresti érsek, Xaver von Hornstein¹³², az iskolarendszer újjászervezője Bukarestben, nem rendelkezett elegendő anyagi

129 Aláhúzás az eredetiben.

130 A levél magyar nyelvű kézírásos fogalmazványa és a postai feladóvevény megtalálható a Szent László Társulat levéltárában. Lásd MOL, P 1431, 17. d., 1. t., 28/1934. sz.

131 Nem találtuk meg.

132 Hornstein, Franz Xaver (1840–1905) katolikus egyházi főméltóság. 1896. márc. 31-től 1905. jún. 3-ig bukaresti katolikus érsek.

eszközzel arra, hogy a nagyszámú magyar gyerek számára olyan iskolákat alapítson, ahol a magyar anyanyelvre nagyobb hangsúlyt helyeztek volna. Ebben sietett nagyvonalúan segítségére a Romániában már jelentős elismerésnek örvendő Szent László Társulat.

Szmrecsányi Pál¹³³ püspök-elnök és a fent említett érsek között egyezmény jött létre a magyar gyerekek számára létesítendő külön iskolákról, amelyeket felekezeti tanintézményekként a bukaresti érsek alá rendelték. Ezen az alapon került sor von Hornstein érsek, illetve a bukaresti érsekség nevében egy telek megvásárlására Bukarestben, és megkezdődött egy fiúiskola építése. A lányiskolát egy már a megvásárolt telken álló házban rendezték be. Így álltak a dolgok, amikor az érsek engem 1903-ban Bukarestbe helyezett át, a papi szeminárium előjárójává¹³⁴ és érsekségi főtanfelügyelővé nevezett ki; ez utóbbi minőségemben az oktatási minisztérium is megerősített. Már az én közreműködésemmel került sor egy további nagy telek megvásárlására a Scaune utcában, valamint egy iskolának és tanári lakásnak alkalmas ház megvételére Targovişteben.

Mivel az iskolák vezetése az én hatáskörömbé tartozott, a román oktatási minisztériumtól jóváhagyást kértem és kaptam a magyar iskolák megnyitására, a tanerők, a tanrendek és óratervek, valamint a magyar tankönyvek engedélyezésére. Az iskolák megkezdték működésüket, a tantermek megteltek, a magyarok között valódi lelkesedés tört ki, amely a jövőre nézve a legszebb reményekkel kecsegtetett.

A magyar iskolák alapítása sajnos súlyos támadások célpontjává tette Hornstein érseket Romániában. Az érseket magyar ügynöknek kiáltották ki, aki egyházi hivatalát a politikai jellegű magyar törekvések szolgálatába állította. Ezzel szemben az érsek abban hitt, hogy ezen iskolák alapításával püspöki szent kötelességének tett eleget. A tapasztalat azt tanítja, hogy az anyanyelv elhanyagolása csak a vallás kárára történhet. Főként a mi egyházmegyénkre jellemző, hogy a katolikusok csak a falvakban laknak kompakt egységben, egyébként szétszórtan élnek más vallásúak között, és erősen ki vannak téve az asszimilációnak. Ezért ha egyházi részről az említett katolikusok anyanyelvét a templomban és az iskolában nem veszik eléggé figyelembe, akkor ez ütközik az egyház legelemibb érdekeivel. Az anyanyelv támogatása egyébként az egyház olyan posztulátuma, amely semmilyen módon nem áll ellentétben a román törvényhozással; ugyanis most is vannak

133 Szmrecsányi Pál (1846–1908) katolikus egyházi főméltóság. 1891–1903 között szepesi püspök, 1903-tól haláláig nagyváradi püspök. 1900–1907 között a Szent László Társulat egyházi elnöke.

134 A német nyelvű szövegben a „Superior” latin szó szerepel.

még idegen iskolák Romániában, mint ahogy Románia maga is tart fenn román iskolákat külföldön.

Habár az érsek sem a román törvények ellen, sem a Romániát megillető köteles tisztelet ellen nem vétett, az ellene folyó harcot a magyar iskolák miatt a leghevesebb módon tovább folytatták, és mindent elkövettek, hogy őt mint érseket ellehetetlenítsék és elérjék eltávolítását. Nem csoda, hogy Rómában is figyelmeztették, ne térjen vissza Bukarestbe, mivel jelenlétét a kormányzat semmi esetre sem fogja tűrni, és a kiutasítás veszélyének teszi ki magát. A román miniszterelnök is kifejtette a bukaresti osztrák–magyar követnek, miszerint jól tudja, hogy a magyar iskolákat a magyar kormány tartja fenn. A román kormánynak mindazonáltal nincs kifogása ezen iskolák létezésére ellen, de meg kell követelnie, hogy vegyék el őket a bukaresti érsektől.

Hogy az iskolák fennmaradása ne kerüljön veszélybe, von Hornstein érsek a katolikus magyar iskolák tulajdonjogát a Szent László Társulat elnöke, Szmrecsányi püspök kezébe helyezte vissza, és ezáltal megóvta utódait a további üldöztetésektől. Az iskolai ingatlanok tulajdonjogának a Szent László Társulatra való átruházása után arra kért engem von Hornstein érsek, hogy ezeket az iskolákat – amelyek oly sokba kerültek neki – ne hagyjam el; rendelkezése nyomán a Szent László Társulat elnöksége engem bízott meg ezen iskolák vezetésével és igazgatásával Romániában. Xaver von Hornstein érsek a magyar iskolák ügyének áldozataként, száműzetésben hunyt el 1905. június 3-án.

III.

Amíg a katolikus magyar iskolák a bukaresti püspökség iskolái voltak, ugyanúgy vezettem őket, mint a többi érsekségi iskolát a bukaresti érsek nevében. A tulajdonjogának a Szent László Társulatra való átruházása után püspökségi tanfelügyelőként nem maradt más feladatom, mint a hitoktatás ellenőrzése ezekben az immár idegen iskolákban. Raymund Netzhammer,¹³⁵ Hornstein érsek utóda, engedélyt adott ugyan, hogy a Szent László-iskolákat tovább vezessek és igazgassam, de csak a saját felelősségemre.

Tisztában voltam azzal, hogy a Szent László-iskolák vezetése nem jelent számomra ugródeszkát, annál inkább a minden további karrierről való lemondást, és azt, hogy a megboldogult érsek példája nyomán minden áldo-

¹³⁵ Netzhammer, Raymund (1862–1945) katolikus egyházi főméltóság. A németországi Erzingenben született. 1905. szept. 16-tól 1924. júl. 14-ig bukaresti katolikus érsek.

zatra késznek kell lennem. Mindazonáltal papként ebben a szellemben átvettem a vezetést, először is a jó ügy érdekében, továbbá von Hornstein érseknek adott szavam megtartása végett, akinek püspöki helynöke voltam. Sok áldozatot kellett vállalnom; engem is kikiáltottak magyar ügynöknek, holott az iskolavezetés terén pontosan követtem a román törvényeket, rendet és fegyelmet tartottam, szigorúan felügyeltem a tananyagot, úgyhogy még ellenségeinknek is el kellett ismerniük, hogy a katolikus magyar iskolák mintaiskolák. Ugyanakkor azonban a magyar sajtóban is megtámadtak mint „német vagy román ügynököt”, követelték a menesztésemet és egy magyar tanfelügyelő alkalmazását. Az elnökség azonban tudta, hogy bennem megbízhatnak, és hogy az iskolákkal kapcsolatos kötelezettségeimnek teljességgel eleget tettem. Egyébként a református iskolák, amelyeknek magyar tanfelügyelőjük volt, nem érték el az elvárt sikereket, úgyhogy katolikus részről nem volt igény a követésükre, hiszen maguk a református iskolák is a vezetésem által elért eredményekből profitáltak.

Mindezeket a zaklatásokat és ellenségeskedéseket, valamint minden bánatot és minden gondot bőven felülmúlta az a nagy öröm, hogy hozzájárulhattam több mint 1500 tisztán magyar gyerek rendezett körülmények közötti taníttatásához és alapos hitoktatásához, éspedig a saját anyanyelvükön.

Habár Excellenciád a Szent László Társulat archívumában minden jelentést és igazolást megtalálhat, amelyeket 1903–1919 között szabályszerűen beküldtem, a könnyebb tájékozódás végett mégis csatolok egy kis statisztikát a magyar iskolákról, amely az 1914. évi püspökségi sematizmusban jelent meg.

IV.

III. hó 20-i levelében Excellenciád kiemeli azt a körülményt, hogy a Szent László Társulat képviselőtéért honoráriumot vettem fel.

Engedje meg Excellenciád, hogy ehhez a dologhoz néhány megjegyzést tegyek.

Én a magyar iskolák vezetését soha nem tekintettem üzletnek, fizetést nem kértem, ilyesmit nem kérvényeztem. Már Szmracsányi püspök-elnök juttatott el hozzám von Hornstein érseken keresztül pénzadományokat, amelyeket köszönettel elfogadtam. Ezután a Szent László Társulat az éves költségvetésébe felvett egy összeget a bukaresti központi vezetés számára, amelyről azonban nem tudok pontosan nyilatkozni, mivel a bukaresti archívum megsemmisült; azonban a Szent László Társulat archívumában Excel-

lenciád minden egyes évről megtalálja az elszámolást. 1905. április, május és június hónapjairól egy véletlenül épségben megmaradt másolati könyvben azt találtam, hogy a központi vezetés számára havi 200 lej (mai értékben körülbelül 6000 lej) összeget jegyeztek be, miközben egy hitoktató (Rácz Dániel¹³⁶) a feljegyzések szerint 250 lejt (=7500 lej) kapott. Ha Őexcellenciád megvizsgáltatja az évi zárszámadásokat, nem fog találni semmiféle összegeket inspekciós utakról, reprezentációs költségekről és más, nem számlázható, de szükséges kiadásokról.

Az egyházmegyémtől az időben szerény jövedelmet kaptam. A paptársaim ugyan unszoltak, hogy a Szent László Társulat által biztosítsam az egzisztenciámat, ez irányban azonban nem tettem lépéseket, azt feltételezve, hogy amennyiben tényleg szükségét szenvednék, a Szent László Társulat nem fog magamra hagyni. Ebben azonban csalatkoznom kellett.

A Szent László Társulat révén tényleg nem gazdagodtam meg. 1919 februárjában a követség és a konzulátus személyzetét, valamint velem együtt a magyar iskolák tanárait és sokakat másokat különvonattal áttoloncoltak a határon.

Az akkoriban már súlyosan beteg Várady érsek-elnök¹³⁷ atyai szeretettel gondoskodott arról, hogy a katolikus tanerők álláshoz jussanak; számomra elintézte, hogy felvegyenek a budapesti Központi Szemináriumba. Kétségtelenül jó dolgom volt, Csernoch bíboros-érsek¹³⁸ közvetlen közelében lehettem stb.; ámde a dicsőség nem tartott sokáig, mivel a rektorhelyettes egy szép napon közölte velem, hogy nekik maguknak sincs mit enniük, és ezért engem sem tudnak tovább befogadni. Hajléktalanság és éhség fenyegetett, mivel teljességgel vagyontalanul álltam ott. Megesküdhetek rá, hogy akkoriban, 1919-ben, tehát miután 16 évig szolgáltam a Szent László Társulatot Romániában, sem ott helyben Budapesten, sem a hazámban, Bukarestben vagy Romániában semmiféle készpénzzel, ingó vagy ingatlan vagyonnal nem rendelkeztem.

136 A személyére vonatkozó életrajzi adatot nem találtunk.

137 Várady Lipót Árpád (1865–1923) katolikus egyházi főméltóság. 1897–1911 között a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban miniszteri osztálytanácsos, majd miniszteri tanácsos, a kivándoroltak nemzeti és egyházi gondozásának egyik irányítója. 1904-ben a kormány őt bízta meg a bukovinai székelyek vallási és társadalmi viszonyainak tanulmányozásával, ezért személyesen járta be Bukovinát. 1914-től haláláig kalocsai érsek. 1912–1923 között a Szent László Társulat egyházi elnöke.

138 Csernoch János (1852–1927) katolikus egyházi főméltóság. 1908. jan. 12-től csanádi püspök, 1911. márc. 8-tól kalocsai érsek, 1912. nov. 20-tól haláláig esztergomi érsek.

Ebben a szükséghelyzetben – a szeminárium vezetőinek tanácsa ellenére – elmentem Kun Béla¹³⁹ kommunista vezérhez, és kértem, hogy ne hagyjon elpusztulni engem Budapesten. Ő ugyan egy egyházi vagy tanári állást akart a számomra felajánlani, de én – az ő megfogalmazása szerint – kitértem ez elől, mégis olyan szerencsém volt, hogy utazási igazolványt állíttatott ki a részemre egy külön kísérőlevéllel, és amikor még útiköltséget is kértem tőle, hivatkozva teljes nincstelenségemre, kiutaltatott számomra egy bizonyos összeget, ami egészen Passauig kitartott. Isten irgalmazzon neki, ahogyan velem irgalmat gyakorolt.¹⁴⁰

Németországban kénytelen voltam rokonaim terhére lenni, amíg kisegítő lelkészként a kenyérre valót meg nem tudtam keresni. Ez 1923-ig tartott, amikor is érsekem, Raymund Netzhammer elérte a román hatóságoknál, hogy visszatérhessek Romániába. A magyar iskolák ügyének árnyéka ismét rám vetült; elveszítettem állásomat a szemináriumban, vissza kellett vonulnom vidékre. 1924-ben jelenlegi érsekemtől, Alexander Theodor Cisar excellenciájától Brailában kaptam meg a plébániát, amely kegyért az érseknek örökre hálás maradok.

Ezek azok az anyagi előnyök, amelyeket számomra a magyar iskolák vezetése eredményezett!

V.

Fent említett, III. hó 20-án kelt levelében Őexcellenciád megemlíti, hogy tudomása szerint a Szent László Társulat gondoskodott számomra pápai kitüntetésről. Ez az információ nem felel meg a tényeknek. A pápai prelátusságról szóló dekrétumot érsekem, Netzhammer nyújtotta át nekem. Az összegyűlt klérus előtt tartott beszédében az excellenciás úr kifejtette, hogy milyen örömeire szolgál ezen kitüntetés átadása számomra, tevékenységem elismerésének jeléül, annál is inkább, mivel a székeskáptalan körüli nehézségek miatt még nem tud kinevezni kanonokká. A dekrétum végigjárta az egyházbizottság utat, amelynek akkoriban alá voltunk rendelve, 1909. január

139 Kun Béla (1886–1939) magyar kommunista politikus. 1919-ben a Tanácsköztársaság külügyi népbiztosa, a tanácskormány tényleges vezetője.

140 Netzhammer naplójának tanúsága szerint Kuczka 1919. febr. 17-én indult vonattal Budapestre, tehát nyilvánvaló, hogy eredetileg nem a kommunistákkal, hanem a polgári demokratikus kormány képviselőivel kívánt tárgyalni. Raymund Netzhammer: i. m. Vol. II. 863.

2-án állították ki és a következő címet viseli: „Dilecto Filio¹⁴¹ Augustino Kuczka, Moderatori Seminarii Bucarestiensis”.¹⁴²

A kanonoki méltóságban végül jelenlegi érsekem kegyessége révén részesültem. Ezt azért fejtem itt ki, mert annak ódiума miatt, ami a magyar iskolák vezetőjeként még mindig rám nehezedett, kanonoki jogaimat hosszú időn át nem tudtam érvényesíteni. A káptalant az állam tartja fenn, a kanonokoknak román állampolgároknak kell lenniük. Nos, esetemben felfüggesztették a román állampolgári jogokat, egy hivatali vádemelés miatt, miszerint a magyar iskolák vezetőjeként a román állam érdekei ellen cselekedtem volna. A legkiválóbb és jól fizetett ügyvédek közbenjárása eredménytelen maradt. Végül csak a kulturális és oktatási minisztérium egy általános vizsgálóbizottsága, amelynek felállítását magam kértem, állapította meg a vádak megalapozatlanságát és rehabilitált engem végre Romániában, az 1930. évben. A több évre visszamenő kanonoki juttatásaimat azonban a magyar iskolák miatt elveszítettem.

VI.

Ami kifejezetten a brailai ingatlant illeti, ezt szintén a Szent László Társulat elnökének nevére kellett volna megvásárolni, azonban az elnöktől nem kaptam érvényes meghatalmazást, és ezért az ingatlant a saját nevemre kellett íratnom. Átírást sem Várady püspök a Társulat részéről, sem Klebelsberg gróf¹⁴³ a kormányzat részéről nem követelt meg. Az eredeti szerződés a mellékletekkel együtt a budapesti levéltárban található.

Őexcellenciád előtt bizonyára ismeretes, hogy a Szent László Társulat egész vagyonát Romániában idegen jószágként lefoglalták, és zár alá helyezték; éppígy idegen vagyontárgyként lefoglalták és zár alá helyezték a brailai ingatlant is, mivel én német alattvalónak számítottam.

A Brailában zár alá vett iskolában először hadbíróság működött, majd egy állami lányiskolát helyeztek el benne.

Amikor 1924-ben átvehettem a brailai plébániát, az említett épületet szabályosan romos állapotban találtam, alámosott alapokkal és hatalmas repedésekkel a falakon, úgyhogy saját kezdeményezésre végrehajtottam a legszükségesebbnek látszó javításokat az udvari épület összeomlásának megakadályozása érdekében.

141 Szóvégi „m” az eredetiben törölve.

142 Lat. „Kedves fiamnak, Kuczka Ágostonnak, a bukaresti szeminárium vezetőjének”.

143 Klebelsberg Kunó (1875-1932) jogász, művelődéspolitikus. 1922-1931 között valóság- és közoktatásügyi miniszter.

Tulajdonképpen nem volt jogom ehhez, mivel 1919 óta nem volt érvényes megbízásom, és honoráriumot sem kaptam már. A Szent László Társulat kötelessége lett volna, hogy gondját viselje a lefoglalt ingatlanoknak. Nem tudom, hogy a Társulat ezt megtette-e; pontosan tudom azonban, hogy sem a brailai ingatlanal, sem velem nem törődtek. 16 éven át dolgoztam a Szent László Társulatért, azt hiszem, teljes megelégedésre, legalábbis így mondta nekem Várady érsek-elnök, akinek minden évben vendége voltam, és akivel még 1921-ben is együtt lehettem Bad Nauheimben, és ismételtén ezt közölte velem Klebelsberg gróf is, amikor is a büdzsé megbeszélésének céljából Budapesten találkozni szoktunk. Ennek ellenére a Szent László Társulat cserbenhagyott engem.

Engem viszont nem vitt rá a lélek, hogy cserbenhagyjam a magyar iskolaépületet Brailában, amely minden nap a szemem előtt volt.

Mindenféle segítség nélkül, amelyet sem a magyar kormány részéről, sem a Szent László Társulat részéről, sőt az itteni magyarok részéről sem kaptam – akik most uszítanak, akkoriban azonban igencsak csendben voltak –, három éven át személyes áldozatok árán, pénzt, időt, fáradságot nem kímélve dolgoztam a brailai iskola kiváltásán, amíg 1927. február 12-én a román hatóságok a zárlat felfüggesztése után az ingatlan tulajdonát átadták nekem. Mellékelem az erre vonatkozó okmány másolatát.¹⁴⁴

Amikor aztán az állami iskola kiköltözött az épületből, szintén a Szent László Társulat bármiféle segítsége nélkül restauráltattam a házat, és még csatornáztattam is.

Ezt követően felmerült a kérdés, hogy mire is lehetne használni a helyiségeket. Nagy termekről van szó, amelyek jól megfelelnek iskolai vagy irodai céloknak, lakás céljára azonban kevésbé alkalmasak.

Ismét magyar iskolát létrehozni az adott körülmények között lehetetlen dolognak tűnt. A mi magyar iskoláink magyar alattvalók gyermekei számára lettek létrehozva, akiknek a beiratkozaskor magyar útlevelet kellett felmutatniuk. Magyar útlevéllel rendelkező magyar gyerek összesen négy volt a plébániai iskolában az 1932/33. évi iskolai statisztika alapján. A román hovatarozású, de magyar származású gyerekek száma már sokkal magasabb lehetett, de még mindig nem elegendő ahhoz, hogy magyar tanítási nyelvű kisebbségi iskolaként életképes iskolarendszert lehessen kiépíteni. Az egzisztenciális kérdések, a saját és a gyerekek előmenetelével kapcsolatos gondok sokakat távol tartanak az ilyen kisebbségi iskoláktól. Ezenkívül az ilyen

144 Nem találtuk meg.

iskolákat a román törvények szerint a kormány engedélye nélkül nem szabad kívülről fenntartani.

Az épület értelmes kihasználása szempontjából tehát nem maradhatott más megoldás, mint vagy megpróbálni kiadni, vagy eladni. Az utóbbi eljárás már a háború előtti években felmerült a büdzsé tárgyalása során, éspe-dig valamennyi vidéki iskola vonatkozásában, abból a megfontolásból, hogy a fővárosban minél hatékonyabban működhessünk. Sőt, én kifejezetten erre vonatkozó utasítást is kaptam, de annyira sajnáltam ezeket az iskolákat, hogy csak a saját helyiséggel nem rendelkező iskolákat oszlattuk fel.

És még egy további gond is felmerült. Én már a 70. életévemet taposom, és már akkoriban gyengének éreztem magam a brailai nagy plébánia további vezetésére. Őexcellenciájától, az érsekemtől ezért egy könnyebben ellátható megbízatást kértem, de előtte még az épület tulajdonjogát – a jövőre való tekintettel – célszerűen rendezni akartam. Bár a román kormány részéről új jogcímet nyertem ezen ingatlan tulajdonára vonatkozóan, soha eszembe sem jutott, hogy ezt az ingatlant a saját tulajdonomnak tekintsem. Sokkal inkább arra törekedtem, hogy még életemben olyan megoldás szülessen a tulajdonjog szempontjából, hogy rokonaim – elhalálózásom esetén – ne léphessenek fel az ingatlanra vonatkozó igényvel, másrészt az alapítás során követett magyar kultúrcélok lehetőleg mégis a legjobban érvényesülhessenek. Az iskola átadása a Szent László Társulatnak nem tűnt megfelelő megoldásnak, amíg a Szent László Társulat többi ingatlanja zár alatt volt; kiváltképp azért sem, mivel a társulat semmilyen életjelet nem adott magáról, és nem tudhattam, hogy egyáltalán romániai magyar ~~nemzettel~~¹⁴⁵ akciókkal még foglalkoznak. Ha a tulajdonjog átruházása magyar közösségekre vagy egyes személyekre a fentebb már említett, az alapításkor meghatározott elvekbe ütközne, nem marad más megoldás, mint az érsek őexcellenciáját kérni, hogy vegye át az iskolát.

Erre a lépésre a Szent László Társulat szellemében került sor, ugyanis a Társulat a kezdet kezdetén a bukaresti érsekre ruházta át a magyar ingatlanok tulajdonjogát. Akkoriban ez az ügy sajnos nagy bajt okozott von Hornstein érseknek, mivel ő az iskolákat magyar kézből vette át; most az érsek az ingatlant az én kezemből veszi át, és én a tulajdonjogot magától a román kormánytól kaptam.

Csak azt sajnálom, hogy az utóbbi idők eseményei az érsek számára mégis olyan sok kellemetlenséget okoztak, mivel ő csak a legjobbat akarta, és kész arra, hogy az ingatlant minden nehézség nélkül ismét kiadja a kezéből, ahogy ezt annak idején előde, von Hornstein érsek tette.

145 Áthúzva az eredetiben.

A fenti terv értelmében és mielőtt Brailát elhagytam volna, a brailai ingatlan tulajdonjogát jegyzői okirattal megerősítve átruháztam a bukaresti érsekségre, és egy külön okmányban kértem, hogy a főtisztelendő érsek úr rendelje el, a ház bevételei örökérvényűen a bukaresti érseki papi szemináriumot illessék, a szemináriumi magyartanár megélhetésének fedezésére.

Őexcellenciája olyan kegyes volt, hogy az ingatlant ebben a formában átvette, és jogerős meghatalmazással rám ruházta az ingatlan élethossziglani igazgatását.

Az ingatlan megfelelő jövedelmezősége esetén a szemináriumban magyartanítással megbízott tanár a katolikus gyerekek hitoktatását is átvehette volna, akik Bukarestben a reformátusok megmaradt iskoláiba járnak.

(Mint ismeretes, a magyar kormány nemcsak a romániai katolikus magyar intézmények, hanem a református iskolák létrehozását is finanszírozta. A tulajdonjog birtokosa ott is a püspök volt. Mivel azonban a református püspök Erdélyben székel és román állampolgári jogokat kapott, a reformátusok nem vesztették el iskoláikat, mint mi, katolikusok.)¹⁴⁶

Úgy hittem, a fent említett módon a dolgot a legmegfelelőbbben rendeztem.

Hogy vidéken újra magyar iskolák jöjjenek létre, kívánatos lenne, azonban nem biztos, sőt a jelenlegi körülmények között szinte kizárt. Biztos azonban, hogy magyar katolikusok valamennyi plébániánkon kisebb vagy nagyobb számban mindig lesznek, akik valamennyien boldogok lennének, ha pasztorálásuk anyanyelvükön történne. A szeminaristákat praktikus módszertani oktatással kellene felkészíteni erre a magyar pasztorációra, és ha a magyar szemináriumi tanár még a református iskolát látogató katolikus gyerekek hitoktatásával is foglalkozni akarna, az nagy áldás lenne az egész katolikus magyar közösségnek Bukarestben.

Az adott körülmények között jobban és tökéletesebben nem lehetne a brailai ingatlant a magyar kultúrcélok elérése érdekében használni, és ez a megoldás boldoggá tett.

VII.

Örömöm azonban korainak bizonyult. Annak ellenére, hogy a házat jó állapotba hozattam, üres maradt, és nem adták bérbe. Brailai utódom, Emanuel Kreis plébános ugyanis minden eszközt felhasználva igyekezett az épületet saját tulajdonaként kezelni. Az volt a szándéka, hogy egy gimnázi-

146 A zárójel utólag betoldva kézírással.

umot nyisson meg ott, román állami programmal és külön német tanfolyammal. Kreis plébános évi 20.000 lej bérleti díjat ajánlott nekem az udvari épületért. Mivel azonban ez az összeg alig fedezi a ház fenntartási költségeit, azonkívül az iskolai zaj miatt nehezen lehetne bérlőt találni az utcáfronton álló házra, így nem tudtam elfogadni az ajánlatát. Mindazonáltal felajánlottam neki, hogy évi 60.000 lejért igénybe veheti az egész épületkomplexumot azzal a feltétellel, hogy egy fizetőképes egyházközségi tag írja alá a szerződést.

Minden adó és fenntartási költség levonásával így mintegy 40–45.000 lej tiszta nyereséggel lehetett volna számolni. Kreis plébános nem ment bele ebbe az ügyletbe, viszont felheccelte ellenem az egyházközséget, holott a gimnáziumalapítás semmilyen hasznot nem hozott volna az egyházközségnek, mivel az esetleges többletbevétel nem az egyházközségnek, hanem személyesen a plébánosnak járt volna.

Az a véleményem, hogy egy gimnázium megnyitása, amely a plébános spekulációin alapul, amelynek fennmaradását semmiféle testület nem biztosítja, talán egy ideig pénzt hoz a plébánosnak, de nem tud tartósan fennmaradni. Úgy gondoltam, nem kell átadnom ilyen, a magyar akciótól teljesen idegen célokra a magyar iskolát, főként a megnevezett csekély bérleti díj biztosítása nélkül.

Ha egy elemi iskoláról lett volna szó, amelynek fennállása minden katolikus közösség alapvető érdeke, habozás nélkül rendelkezésre bocsátottam volna iskolánk helyiségeit, mint ahogy például a ploiești-i plébániai iskola még ma is a Szent László Társulat iskolatermeit használja, mivel az egyébként erős egyházközség elmulasztott gondoskodni egy saját iskolai épületről. Brailának ezzel szemben van egy saját plébániai iskolája, amelyet a közreműködésemmel bővítettek ki, és amely az elemi iskola követelményeinek teljességgel megfelel, úgyhogy ez okból nincs szükség a magyar ingatlanra.

Nem tudom, Kreis plébános milyen ígéretekkel ingerelte fel a magyarokat is ellenem, hogy az ő támogatói lettek az ellenem folytatott hajszában. Ugyanakkor a magyarok az épületet maguknak reklamálják, a választ mégis a brailai plébániai hivatalnak címezve várják. A plébános és az általa félrevezetett magyarok uszítása odáig fajult, hogy különféle fenyegetések terjesztésével minden lehetséges bérlőt elriasztottak, miközben a plébános nem mulasztotta el kijelenteni, hogy egy fillér megfizetése nélkül úgysis a birtokába kerül a magyar ingatlan.

Kreis plébános ellen az érseki hivatalhoz fordultam, és vizsgálatot kértem; a laikus uszítók ellen – mint fentebb már említettem – a román hatóságok védelmét fogom kérni.

VIII.

A balázsfalvi egyesült metropolita, Dr. Vasile Suciu¹⁴⁷ arra törekszik, hogy a sok görögkatolikus román számára plébániákat hozzanak létre Óromániában, így az is a célok közé tartozik, hogy Galați-n és Brailában egyesült egyházközségeket alapítsanak. Pop kanonok¹⁴⁸ Balázsfalváról, a két alakuló plébánia vezetője azzal a kéréssel fordult hozzám, hogy a teljesen üresen álló magyar épületben ideiglenes jelleggel egy istentiszteletre alkalmas termet és egy lakószobát bocsássak rendelkezésre, amíg a metropolitának sikerül egy megfelelő házat bérelnie vagy vásárolnia. Én a kérésnek szívesen eleget tettem, hogy a ház ne maradjon őrizetlenül, és annak is örültem, hogy a kanonok a fenyegetések ellenére is bátorságot mutatott a házba való beköltözéshez.

Pop kanonok tetszését elnyerte a ház, és jelentésének hatására Suciu vételi ajánlatot tett, amelyben két részletben 600.000 lejt ajánlott a magyar ingatlanért. Én őexcellenciájának főtisztelendő érsek úrnak az ajánlat elfogadását javasoltam, mert már nem bírtam elviselni az örökös nyugtalanságot, és véget akartam vetni az uszításnak, amely az egyháztól és a vallástól való elidegenedéssel járt.

A vételár egy alapot képezett volna a szemináriumban való magyar oktatás, valamint az iskolai magyar hitoktatás biztosítására.

Idáig jutott a dolog, amikor Őexcellenciád március 29-én a következőket táviratozta a bukaresti érseknek: „Rogo Excellentiam Vestram venditionem scholae catholicae hungaricae in Brăila usque ad decisionem Sanctae Sedis cui causam hujus scholae proposui benigne suspendere”.¹⁴⁹

Leállítottuk az egész ügyet, és a bukaresti nunciatúra rendelkezésére bocsátottam magam.

Mivel eddig sem idézést, sem értesítést nem kaptam a nunciatúra részéről, úgy hiszem, szabad Őexcellenciádat a legudvariasabban kérnem, hogy a Szent László Társulat nevében engedélyezze az ingatlan eladását a balázsfalvi egyesült metropolita részére, a fent nevezett feltételek mellett.

A befektetett tőke kamatai körülbelül elérnék a bérleti díj nagyságát, amelyet most a csökkenő árak mellett elérhetnénk. Ezenkívül az ingatlan

147 Suciu, Vasile (1873–1935) görögkatolikus román egyházi főméltóság. 1920–1935 között gyulafehérvári-fogarasi görögkatolikus érsek.

148 Minden bizonnyal Victor Popról, a balázsfalvi görögkatolikus érsekség kanonokjáról van szó. Életrajzi adatait nem találtuk meg.

149 Sic! Lat. „Kérem Excellenciádat, hogy a Brailában lévő magyar iskola eladásának ügyét a Szentszék döntéséig kegyeskedjék felfüggeszteni.”

továbbra is katolikus kézben maradna, és a görögkatolikus plébános, aki tökéletesen beszél magyarul, tudna tovább foglalkozni a katolikus magyarokkal Brailában, mivel Kreis plébános nem tud magyarul.

Abban az esetben, ha Őexcellenciád a görög katolikus metropolita általi vásárláshoz hozzájárul, én semmilyen személyes követeléssel nem állnék elő a Szent László Társulattal szemben, csak elégtétellel venném, hogy munkám és áldozathozatalom közös katolikus ügyünket szolgálta és a jövőben is szolgálni fogja.

A leírtakkal, úgy hiszem, Őexcellenciádnak minden szükséges információval szolgálni tudtam, és maradok legmélyebb tisztelettel Excellenciád legalázatosabb szolgája:

Bukarest, 1934. augusztus 31.
General Berthelot u. 19.

August Kuczka prelátus